

İslamda və Xristianlıqda axirətə inamın ortaq və fərqli cəhətləri

Absrtakt

Bu məqalədə İslamda və Xristianlıqda axirətə inamın ortaq və fərqli cəhətlərinə nəzər salacağıq. Xristianlar bu inanırdadırlar ki, insan maddi və qeyri-maddi olan iki həqiqətdən təşkil tapır. İnsanın addi həqiqəti onun bədəni və qeyri-maddi həqiqəti, onun ruhudur. Matta incili bu məsələyə təkid edir ki, bədən və ruh insanı bütövlükdə təşkil edən iki hissədir. Müqəddəs İslam dini də insanın iki tərəfli varlıq olmasına təkid edir. Müsəlman teoloqlar bu əsas məsələni həm əql yolu ilə həm də nəql yolu ilə isbat edirlər. Onlar deyirlər:

Şübhə yoxdur ki, insanın bədəni bütün xüsusiyyətləri ilə birlikdə ölümdən sonra aradan gedərək torpaq şəklinə düşür. Torpaq şəklinə düşüb tədricən, zaman keçdikcə başqa şeylərə çevrilir.

Açar kəlmələr: İslam, xristianlıq, axirət, inam

Giriş

Xristianlar bu inanırdadırlar ki, insan maddi və qeyri-maddi olan iki həqiqətdən təşkil tapır. Bu haqda belə oxuyuruq: "... ondan (Allahdan) qoruxun ki, ruhu və cismi həlak etməyə qadirdir..."²

Elçi Polosun Korinflilərə yazdığı birinci yazısında da oxuyuruq:

"... baxmayaraq ki, mən cisimdə deyiləm, amma ruhda varam..."³

Həqiqətdə bu ayədən də başa düşülür ki, ruh və cism ayrı-ayrılıqda insanın vücudunu təşkil edən iki ünsürdirlər.

Mark incili təkid edir ki, insan yaşayışının əsası, onun ruhundan ibarətdir və onu itirən hər şeyi itirər:

¹. İslam Araşdırmaları fakültəsinin məzunu, İslam Araşdırmaları institutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

². matta 28:10.

³. 1 korinflilərə 5:3.

“insan üçün nə faydası olar ki, bütün dünyanı götürə və öz canını verə; ya da ki, insan nəyi canının əvəzində verə.”⁴

Luka incilində Xanım Məryəm (s)-nın dilindən oxuyuruq:

“mənim ruhum allahı tərifləyir.”⁵

Yuxarıda qeyd olunan ayələrdən əlavə Əhdi-Cədidə bir çox digər ayələr də var ki, hamısı insanın iki həqiqətli olduğuna təkid edirlər.⁶

Müqəddəs İslam dini də insanın iki tərəfli varlıq olmasına təkid edir. Müsəlman teoloqlar bu əsas məsələni həm əql yolu ilə həm də nəql yolu ilə isbat edirlər. Onlar deyirlər:

Şübhə yoxdur ki, insanın bədəni bütün xüsusiyyətləri ilə birlikdə ölümdən sonra aradan gedərək torpaq şəklinə düşür. Torpaq şəklinə düşüb tədricən, zaman keçdikcə başqa şeylərə çevrilir. Bəzən bitki şəklinə gəlib heyvanların və digər insanların yeməyi olur və bəzən mümkündür, daş və sair şəklinə düşərək onların şəklini alsın. Hər halda, qəti olan şey budur ki, ölümdən sonra insanın bədəni aradan gedib bir formaya düşür ki, müxtəlif insanların bədənəri arasında bir fərq müşahidə edib onları o fərqlə tanımaq olmur.

Buna əsasən, bəzi filosofların baxışına görə deyə bilərik ki, insan təkcə bu maddi bədənle xülasələşmir və o qiyamətdə yeni bir bədəndə dirildiləcəkdir və bu yeni maddi cism (bədən) dünya həyatındakına oxşamasına baxmayaraq, həmin əvvəlki bədən olmayacaq, bəlkə, bu başqa bir varlıqdır(cism). Qurani Kərimin ayələrinə əsasən, Allahın insana qiyamətdə verəcəyi bədən (cism) elə əvvəlki bədən olacaq. Ayələr deyir ki, Allah həmin çürümüş bədəni yenidən bərpa edəcək.

Qeyd etdiyimiz kimi, deyə bilərik ki, insanın bədəninin dünyada aradan getməsi onun heç də əbədi məhvi və faniliyi kimi başa düşülməməlidir və bilinməlidir ki, həmin bədəndə elə bir varlıq yerləşdirilib ki, o, məhv olan bu cismlərdən fərqlidir ki, biz ona ruh deyirik.

Şübhəsiz, bu digər cəhətlər cismin xüsusiyyətlərinə malik ola bilməz. Çünki belə olan halda, yenədə aradan getməlidir və bədən xarab olduqdan sonra o, qalma potensialına malik olmur. Bu cəhətdən ruh, gərək, öz-özlüyündə qeyri-maddi və müyyən mənada mücərrəd olsun ki, insanın ölümü ilə məhv olmasın. Belə olmasa, məad prinsipi düzgün və məntiqli izaha malik ola bilməz. Bu qeyri-müjərrəd

⁴ . Mark 8:36.

⁵ . Luka 1:46.

⁶ . Matta 20: 28 və 27: 50. 1 Salonikililərə 5: 23. 1 Korinfililərə 2:14. Mark 12: 30...

(qeyri-maddi və qeyri-cismi olan) varlıq elə həmin ruh adlanan şeydir. Biz indi qısa şəkildə onu izah edəcəyik.

Başqa təbirlə desək, insanda “ruh” adlı mücərrəd bir cəhət var ki, təbiətinə görə maddi xüsusiyyətlərə malik deyil və materialistlərin fikrinə rəğmən, ruh insanın cismani beyni və maddənin xüsusiyyətlərindən deyil. Çünki belə olan halda, gərək, ruhun fəaliyyəti və onun anlamaları maddi duyğular dairəsində məhdudlaşsın və bir halda ki, düzgün yuxuların olması, gələcəkdən xəbər vermələr və bəzi qeybi məsələləri aydınlaşdırmaq ki, bir çox yerlərdə baş verib, bütövlükdə buna dəlalət edir ki, ruhun dərk etməsinin dairəsi maddədən daha genişdir, ona görə ruhun maddi və insan bədəninin xüsusiyyətlərindən olmasını qəbul etmək olmaz.

Qurani-Kərimin ayələri də insanın iki tərəfli varlıq olmasına təkid edirlər. Misal üçün -“Səcdə” surəsinin 10-cu ayəsində əvvəl məad prinsipini inkar edənlərin dilindən məad haqda bir şübhə deyilir və ondan sonra onun cavabı verilir.

(Axirətə inanmayanlar) dedilər: “Məgər biz torpağa qarışıb yox olandan sonra yenidənmi yaradılacağıq?” Bəli, onlar Rəbbi ilə qarşılaşacaqlarını (qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda duracaqlarını) inkar edən kəslərdir!

(Ya Rəsulum!) De: “Sizə müvəkkil olan ölüm mələyi (Əzrail) canınızı alacaqdır. Sonra da (qiyamət günü) Rəbbinizin hüzuruna qaytarılacaqsınız!”

Allah (əcəli çatan kimsələrin) canlarını (ruhlarını) onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin (hələ əcəli çatmayanların) canlarını isə yuxuda alar (çünki yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yuxu zamanı ruh bədəni tərk edir). Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını (ruhlar aləmində) saxlayar (onların ruhu bir daha bədənlinə qayıtmaz, beləliklə də bədən ölüb gedər). Digər (ölümünə hökm olunmamış) kimsələrin canlarını isə müəyyən bir müddətdək (əcəlləri gəlib çatıncaya qədər yuxudan oyandıqda bədənlinə) qaytarar. Həqiqətən, bunda düşünən bir qövm üçün (Allahın hər şeyə qadir olmasına, qiyamət günü ölümləri dirildəcəyinə dəlalət edən) əlamətlər vardır! (əz-Zumər/42)

Əvvəlinci ayəyə diqqət etməklə, aydındır ki, məadı inkar edənlər bu təxəyyülə düşər olublar ki, insan bədəni aradan getməsi ilə tam şəkildə hər şey aradan gedir. Cavabında Quran deyir: “Ölüm mələyinin sizdən aldığı, həqiqətdə, sizin varlığınızı təşkil edən şeydir ki, itən və aradan gedən deyil və sizin düşüncənizə əsasən, dünyada aradan gedən şey sizin bədənlerdir ki, sizin həqiqətiniz ona bağlı deyil.”

“Təvəffa” sözünün mənasına diqqət etmək lazımdır ki, bir şeyi tam və kamil almaq mənasındadır və eləcə də “kum” şəxs əvəzliyinə birinci ayədə diqqət etməklə bu məsələ aydınlaşır ki, bəşərin insanlığının həqiqəti elə ölüm mələyinin vasitəsi

ilə alınan şeydir və həmin ruhdur. Bəs, bu ayədə bizim müzakirə etdiyimiz məsələlərin iki əsaslı nöqtəsinə toxunulub: 1- İnsanın həqiqəti ki, “kum” (yəni siz) şəxs əvəzliyi ilə xitab olunub və həmin alınandır ki, o da ruhdur. 2-Ruhun varlığının əsası da ruhda isbat olur, çünki yuxardakı ayədə “insanın tam varlığı elə həmin cismani bölmələrdə və bədən üzvlərində xülasələşir” təsəvvürünün əsassız olduğu izah edilib və bəşərin insanlığının qeyri-maddi bir cəhət üzərində dayandığı göstərilib.

İkinci ayədə birinci ayədən daha aşkar şəkildə nəzərdə tutulan məsələyə toxunulub, çünki buyurur: “Allah ölüm anında o şeyi ki, insanın həqiqəti və diriliyi ona bağlıdır onu alır (yəni, ölüm anında Allah insanın ruhunu və canını alır). Buna əsasən, həmin ayənin və birinci ayənin mənasına diqqət etməklə, bu nəticəyə yetişilir ki, insanın bədən üzvləri və duyğu orqanları ki, ölümdən sonra torpaqda dağılır və müəyyən mənada itir, insan diriliyinin və şəxsiyyətinin meyarı deyil, bəlkə, insanın ruhi cəhətidir ki, onun dirilik və şəxsiyyət meyarı sayılır.

-“Nisa” surəsi, ayə 97:

Mələklər öz nəfslərinə zülm edənlərin (Məkkədə kafirlər içərisində qalıb hicrət etməyənlərin) canlarını alarkən (onlara) deyəcəklər: “Siz (hicrət zamanı) nə işdə idiniz?” Onlar söyləyəcəklər: “Biz yer üzərində zəif (aciz) kəslər idik.” (Mələklər də onlara:) “Allahın torpağı geniş deyildimi ki, siz də hicrət edəydiniz?” – deyəcəklər. Onların sığınacaqları yer Cəhənnəmdir. O necə də pis yerdir! (nisa\97)

Mələklər (küfr etməklə, Allaha şərik qoşmaqla) özlərinə zülm edənlərin canlarını aldıqda onlar (ölüm qorxusundan Allahın əmrinə) təslim olub: “Biz heç bir pislik etmirdik!” – deyəcək (mələklər də onlara belə cavab verəcəklər): “Xeyr, (elə deyildir) Allah sizin nələr etdiyinizi çox yaxşı bilir! (Nəhl\28)

Bu ayədən sonra həmin ayənin ardınca dərhal buyurur:

Haydı, girin əbədi qalacağınız Cəhənnəmin qapılarına (təbəqələrinə)... (Nəhl\29)

O kəslər ki, mələklər onların canlarını pak olduqları halda alıb: “Sizə salam olsun! Etdiyiniz (gözəl) əməllərə görə Cənnətə daxil olun!” – deyərlər. (Nəhl\32)

Yuxarıdakı ayələr Allahın mələkləri ilə cənnət və cəhənnəm əhli arasındakı danışışları göstərir. Bu ayələrə diqqət etməklə aydın şəkildə məlum olur ki, bu danışışlar ölümdən və maddi aləmlə vidalaşdıqdan sonra baş verir. Çünki bir tərəfdən mələklərin sualı keçmiş zaman formasındadır: “Fimə kuntum?” - yəni, “Hansı durumda idiniz” və digər tərəfdən bu dəstələrin cavabı da onların keçmiş zamandakı durumundan hekayət edir: “Kunna mustəzəfinə” -yəni, “Biz imkansız

və məzlum idik.” və ya sonrakı ayədə gəlib ki, cəhənnəm əhli deyirlər: “Ma kunna nəməlu min suu” -yəni, “ Biz pis iş görmürdük” və “Bima kuntum təməlun” – cümləsi də keçmişdəki bu qrupların dünyadakı rəftarından danışır və hekayət edir, yəni mələklər deyirlər: “Bu şeylər sizin keçmişdə gördüyünüz əməllərin mukafatı və ya cəzasıdır.”

Deyilənlərə diqqət edəndə aydın olur ki, bu danışmalar ölümündən sonra baş verir, indi belə bir sual qarşıya çıxır ki, mələklərin xitab etdiyi və danışdığı tərəf kimdir? Yəni, bədən aradan gedib və artıq yaşamır və artıq danışmağa qadir deyil, mələklərlə kimin arasında və ya nəyin arasında bu danışq baş verir? Aydın şəkildə başa düşmək olur ki, bu ayələrə əsasən, insanda digər bir cəhət var ki, onun ölümündən sonra aradan getmir və Allahın mələklərinin öz sualları və sözləri ilə xitab etdiyi tərəf də, elə həqiqətdə odur və bunun özü həmin məsələdən xəbər verir ki, həqiqi insan həmin ruh və danışan nəfsdir və ona görə mələklər onlara sual verirlər. Buna əsasən, yuxardakı üç ayədə məəd prinsipinin hər üç təməl və əsas məsələsi –yəni, mücərrəd cəhətin varlığı, mücərrəd cəhətin təməl və əsas olması və ölümündən sonra mücərrəd cəhətin həmişəyaşarlığı aydınlaşmışdır.

1-1. Ruhun mahiyyəti

Xristianlığın dini təlimlərinə əsasən, bu dinin davamçılarının hamısı Ruhun əsas, qeyri-maddi və mücərrəd olmasına inanırlar. Xristianlar arasında bu məsələyə aid olan sual, budur ki, ruh və nəfs ya can bir şeydir yoxsa fərqli şeylərdir? Digər təbirlə desək, insan iki hissədən təşkil tapıb yoxsa üç hissədən?

Xristianlardan bəzisi ruh və canı eyni bilirlər, bəziləri isə onu bir-birindən ayrı bilirlər.

Ümumi olaraq qərb kilisələri birinci fikrin tərəfdarları və şərq kilisələri ikinci fikrin tərəfdarlarıdır. Bu iki dəstənin hər biri öz iddiasını isbatlamaq üçün Müqəddəs kitabdan dəlillər gətirirlər.⁷

Sonunda xristian ilahiyyatçıları iki fikri belə izah edərək, birləşdirirlər:

“İnsanın qeyri-maddi tərəfi birdir və eyni halda iki hissədən ibarətdir. Biri aşağı hissə və digəri yuxarı hissə. Nəfs ya can, təsəvvür, yaddaş və anlama mərkəzidir və ruh düşünmə, vicdan və azad iradə mərkəzidir.”

⁷. yaradılış 2: 7 və 41: 8 və 1: 21-24; Nəğmələr Nəğməsi 42: 6; Matta 20: 28; İbranilərə 12: 00 və 4: 12; 1 Salonikililərə 5: 23; 1 Korinfililərə 2: 14.

Onlar bu izahla insanın iki hissədən yəni ruh və cisimdən təşkil tapdığını vurğulayırlar və bildirirlər ki, insanın ölümdən sonrakı həyatda qayıdışı ruhani olacaq.⁸

Ruhun mahiyyəti haqda müsəlmanlar da Ruhun qeyri-maddi və mücərrəd olmasına təkid edirlər. Onlar “maddi” və “mücərrəd” terminlərini izah edərək, ruhun mücərrədliyini aydınlaşıdırırlar.

“Mücərrəd” sözünün mənası müəyyən mənada bir səlbə mənə olduğu üçün,⁹ əvvəl gərək, maddi termininin mənası aydınlaşsın.

“Maddi termininin axırında gətirilən “ya”(maddiy) hərfi ərəb ədəbiyyatında mənsubluq bildiricisidir , ona görə “maddi” deyildikdə, yəni o şey ki, maddəyə mənsubdur. “Maddə” termininin özü fəlsəfə və məntiqdə müxtəlif mənalara malikdir ki, burada onları təfəsilatı ilə aydınlaşdırmaq olmur.

Sadəcə, bilməyimiz lazımdır ki, bir fəlsəfi termin olaraq “maddi” o varlığa deyilir ki, maddi səbəbə malikdir. Yəni, özündən qabaqkı bir maddə və cisimdən yaranıb. Məsələn, deyirik: “İnsan torpaqdan yaranıb, bəs, torpaq insanın maddəsidir, ona görə insan da bir maddi varlıqdır. ”Digər bir fəlsəfi termin əsasında “maddə” ilkin malekul adlanan bir cövhərə deyilir ki, Məşşə filosoflarının əqidəsinə əsasən , belə bir varlığın vücuduna inanırlar ki, o, tam bir potensialdır və digər cismlərin potensialına da malikdir, həmçinin “maddi” bu qaydaya əsasən, o şeyə deyilir ki, bir yolla onun “maddəyə” bağlılığı və nisbəti vardır.¹⁰

Burada xülasə şəkildə aydınlaşdırma biləcəyimiz şey budur ki:

“Maddi, yəni maddənin özü və ya o şey ki, təbiətinə görə maddəyə ehtiyaclıdır.” Əlbəttə, bəzən “maddi” termini “cismani” termini ilə sinonim olaraq işlədilir ki, “cismani” dedikdə, yəni cism və ya o şey ki, bir yolla cismə bağlılığı var. Bu mənalara diqqət etməklə, “qeyri-maddi (mücərrəd), yəni bir varlıq ki, nə maddə deyil və nə əvvəlki maddədən yaranmayıb və nə varlığının bir hissəsi maddə deyil, nə də maddi cismlərin sifəti olmur.”

Yuxardakı izahata diqqət etməklə və “mücərrəd” və “maddi” terminlərinin mənaları aydın olmaqla, şübhə yoxdur ki, insanın bədəni ki, insanın vücudunun mühüm bir hissəsidir, maddidir və maddi varlığın bütün xüsusiyyətlərinə malikdir. Maddi hissiyyat üzvləri ilə qavranılan şeylər zaman və məkana, çəki, uzunluq, en

⁸ . Tisin, Henri; Xristian Teologiyası; səh: 155 – 156.

⁹ “Səlbə” məfhumlar o məfhumlara deyilir ki, adətən, qeyri sözünü vücud məfhumlarına şamil edərək ələ gətirilir, misal üçün, cahil, yəni “qeyri-alim”, qaranlıq- “qeyri-aydınlıq” ... mənalarının hamısı səlbə mənələrdir.

¹⁰ Bu terminlərlə və məsələlərlə bağlı daha çox tanışlıq üçün fəlsəfi kitablara müraciət etmək lazımdır.

və dərinliyə sahib olma və s. kimi maddi varlığın bütün xüsusiyyətlərinə malikdir. Amma dedik ki, insan təkcə elə həmin maddi və cismani cəhətdə xülasələşmir və ruh adlı digər bir cəhəti də var ki, elə bu ruhun var olması və varlığıdır ki, məad məsələsinin mümkünlüyünü zəruri edərək bu dünyanın insanların hər birinin o dünyada qayıtmalı olacağını təhlil və izah edir. İndi görmək lazımdır ki, insanda bu mücərrəd cəhətin olmağını sübuta yetirmək üçün hansı yollar var və hansı yolla ruhun varlığını əldə etmək olar?

Deyilənlərə əsasən bu nəticəni əldə edirik ki, hər iki din:

1. insanın iki tərəfli varlıq olmasına təkid edirlər; yəni insan ruh və cismdən təşkil tapıb.
2. İnsanda ruh adlanan varlıq qeyri-maddi cəhətə malikdir.
3. Ruh ölümdən sonra cismin əksinə olaraq, müstəqil olaraq qalma və yaşama patensialına malikdir.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, işarə olunduğu kimi xristianlar insanın ölümdən sonrakı həyatda qayıdışının ruhani olacağına inanırlar. (Tisin, Henri; Xristian Teologiyası; səh: 155 – 156.) Amma müsəlmanların inancına əsasən, axirət həm cismani həm də ruhani olacaq.

1-2. Ölüm

Xristianlar bütün insanların istisnasız olaraq istər mömin olsun istərsə də kafir, ölümü dadacağına inanırlar; ölmək və hesaba çəkilmək üçün dirilmək Adəm evladının alın yazısıdır.¹¹

Əhdi-Cədidin ayələrini araşdıranda görürük ki, orada iki növ ölümə işarə olunur:

Cismani ölüm və ruhani ya əbədi ölüm.¹²

Cismani ölüm, ruhun bədəndən ayrılması və cismin torpağa qayıdaraq, orada parçalanaraq öz sadə ünsürlərinə çevrilməsindən ibarətdir. Bu həmin dünya yaşayışının sonudur.¹³

Ruhani ya Əbədi ölüm, günahların və səhvlərin vasitəsi ilə ölməkdir.¹⁴

¹¹ . Romalılara 5: 12; Yəhuda 5: 28-29.

¹² . Matta 10: 2; Luka 12: 4-5.

¹³ . Amerikalı Ans, Ceymz; Düzgün səmavi elmdə təlim sistemi; 2- ci cild; ABŞ nəşriyyatı; Beyrut; 1890-cı il; səh 487-488; Əyyub 7: 9; Həvarilərin İşləri 5: 5.

¹⁴ . Efeslilərə 2: 1.

Bu ölümün həqiqəti günahlara xatir ruhun Allahdan uzaqlaşması, nəticə etibarı ilə də onun ruhi və cismi baxımdan Tanrının qəzəb atəşi və cəhənnəmində yanmasından ibarətdir.¹⁵

Müqəddəs İslam dini buna təkid edir ki, ölüm məhv olmaq deyil, bəlkə, bir aləmdən başqa aləmə keçməkdir. Bir müddət maddi qəlibdə yaşayan ruh ölümdən sonra da diridir və heç vaxt məhv olmur. Peyğəmbər (s) bir hədisdə buyurur:

“Allah-taala sizi məhv və fani olmaq üçün xəlv etməyib. Bəlkə, sizi həyat və diri qalmaq üçün yaradıb. Siz ölümlə bir mənzildən başqa mənzilə keçirsiniz.”

1-3. Ruhun əbədiyyəti

Xristianların dini kitablarında ruhun əbədiyyəti açıq şəkildə vurğulanır. Əhdi-Cədid müxtəlif yerlərdə, ölümdən sonra ruhun yaşamasına toxunur.

Lukada oxuyuruq:

“...hamı onun yanında diridir”.¹⁶

İsa (ə) da özü ilə birlikdə iki çarmıxa çəkilən şəxsdən birinə deyir:

“hər an sənə deyirəm bu gün mənimlə cənnətdə olacaqsan”.¹⁷

Təbii ki, ölümdən sonra cənnətdə olmaq üçün, ruhun yaşaması qaçılmaz və gərəkən məsələdir.

Xatırladaq ki, bu həmişəyaşarlıq yalnız möminlərin ruhlarına aid deyil, onlarla birgə günahkarların və kafirlərin ruhlarına da aiddir.¹⁸ Bir fərqlə ki, möminlərin ruhlarının yeri kafirlərin

ruhlarının yerindən ayrılır.¹⁹

Müqəddəs islam dini də ruhun əbədiyyətinə və həmişəyaşarlığına təkid edir. Belə ki, insanın insanlığı onun ruhu ilədir və ruh bədəndən ayrılırsa, “insan” termininin ruhsuz cismə bağlı işlədilməsi həqiqi mənada olmayacaq.

Bu üzdən də, demək olar: “Nə qədər ki, insanın ruhu qalır, onun özü də həqiqətən, qalır və aradan getmir. İnsanların ruhları cismani bədənəldən ayrıldıqdan sonra, qalaraq aradan getmədiyi üçün, demək olar ki, qiyamətdə də bu dünyanın

¹⁵ . Amerikalı Ans, Ceymz; həmin.

¹⁶ . Luka 23: 43.

¹⁷ . Luka 20: 38.

¹⁸ . Matta 11: 21-24, 2 Korinfililərə 5:10, Romalılara 2:11.

¹⁹ . Luka 16: 19-31.

insanlarının hər biri hazır olur və ilahi ədalət məhkəməsində dayanırlar və bu dünyadakı insanlardan ayrı və müstəqil insanlar deyillər.”

1-4. Ruhun ölümdən sonrakı durumu (Bərzəx)

Ölümdən sonra və qiyamətdən öncə ruhun durumu haqda xristianlar Müqəddəs kitabın təlimləri əsasında buna inanırlar ki, insanların ruhlarının ölümü və yuxusu olmur. Tam pak insanların ruhları göyə qalxaraq tanrı dərgahına daxil olurlar. Tam pak olmayan və saflaşmağa ehtiyacı olan ruhlar isə, səmaya daxil olmazdan öncə, paklaşmaq üçün bir məkana götürürlər. günahkarlar və pis əməl sahiblərinin ruhları isə əzab üçün cəhənnəmə aparılır. Böyük qayıdış (Qiyamət) yetişənə qədər onlar qaranlıqda qalacaqlar.²⁰

Saleh şəxslərin ruhları haqda Korinfilərə ikinci yazıda oxuyuruq:

“fikrimiz rahatdır və bunu daha çox bəyənirik ki, bədəndən səfər edək və tanrı yanında yerləşək”.²¹

Bundan əlavə filipilərə olan yazıda da oxuyuruq:

“köçüb məsihlə olmağıma yalvarıram, çünki bu çox yaxşıdır”.²²

İbranilərə məktubunun yazarı öz əməlisaleh oxucularına müjdə verir ki, onlar saysız mələklər, bayram məclisi və üzüvlərinin adı göydə qeyd olunmuş toplantıda, hamının hakimi olan Tanrının hüzurunda və pak insanların ruhları önündə yerləşəcəklər.²³ İsa (ə) da özü ilə birlikdə çarmıxa çəkilən tövbə etmiş oğruya deyir:

“hər an sənə deyirəm bu gün mənimlə cənnətdə olacaqsan”.²⁴

Korinfilərə ikinci yazıda oxuyuruq:

“çünki bilirik ki, haçan bizim bu yerdəki evimiz dağılsa, Tanrıdan bir imarətimiz var, əllərlə tikilməmiş ev və göylərdə əbədi ev”.²⁵

Yenə həmin yazıda oxuyuruq:

“bir şəx on dörd il öncə göyə aparıldı. Bilmirəm ruhu ya cismi. Yalnız Allah bilir. Bu şəxs özünü cənnətdə gördü”.²⁶

²⁰ . Amerikalı Ans, Ceymz; Düzgün səmavi elmdə təlim sistemi; 2- ci cild; ABŞ nəşriyyatı; Beyrut; 1890-cı il; səh 488-489.

²¹ . 2 korinfilərə 5: 8.

²² . Filipilərə 16: 23.

²³ . İbranilərə 12: 22-23.

²⁴ . Luka 20: 38.

²⁵ . 2 korinfilərə 5: 1.

Bəs deyilənlərə əsasən nəticə çıxarıyıq ki, pakların ruhları həqiqətən də diri və öz durumlarından agahdırlar²⁷ və sonsuz rahatlıqda və sevincdə yaşayırlar. ²⁸ torpaq aləmində yaşayan bizlərin durumundan daha yaxşı vəziyyətdə; Paulos dediyi kimi:

“...bu çox yaxşıdır.”²⁹

Ölümdən sonra pis insanların ruhlarının durumunu müəyyənləşdirən ayələrdən də həmin nəticəni çıxarıyıq.

Peterin birinci və ikinci yazılarında pis insanların ruhlarının həbsdə və əzabda olmağına toxunulur. Peter birdə belə gəlib:

“... nəsihət etdi həbsxanada olan ruhlara.”³⁰

Peter ikidə də belə gəlib:

“bu minvalla Tanrı bilir gözəl əməl sahiblərini vəsvəsədən və imtahandan necə azad etsin və necə pis əməl sahiblərini sonuncu günə qədər əzabda saxlasın.”³¹

Araşdırmaya əsasən bu nəticəyə yetişirik ki, imanlı insan ölüm vaxtı Məsihin hüzuruna gedir. O, qayıdış zamanı öz əzəmətli bədəninə yetişənə kimi, tanrının hüsurunda agahlıqda və bərəkətli şəkildə qalır. Imansız insan ölüm zamanı agahlıq və əzab durumunda olur və qiyamət zamanı atəş dənizciyinə atılacaq.³²

Müqəddəs islam dini də bərzəx aləminin varlığına işarə edərək təkid edir ki, onun olmasında heç bir şəkk və şübhə yoxdur.

Bərzəx aləmi bu dünya ilə axirət arasında bir vasitədir. Buna görə də ona “bərzəx” aləmi deyilir.

İnsanın ruhu bərzəxdə qiyamətə qədər ya ilahi nemətlərdən bəhrələnir, ya da Allahın əzabına düşər olur. İnsanın ruhu dünyada etdiyi əməllərə görə, bərzəxdə də ya cənnətdə, ya da cəhənnəmdə olur. Amma bu cənnət və cəhənnəm bu dünyaya uyğundur. Ona görə də ona bərzəx cənnət və cəhənnəmi deyilir.

Bir çox ayələr və əqli dəlillər belə bir aləmin olduğunu təsdiqləyir. Bərzəx aləmi rütbə cəhətdən dünyadan üstün, axirətdən isə naqis bir dünyadır. Buna görə də

²⁶ . 2 korinflilərə 12: 2-3-4.

²⁷ . Luka 16: 22, 1 Salonikilərə 5: 10.

²⁸ . Yahuda 14: 13.

²⁹ . Filipililərə 1: 23.

³⁰ . Peter 1, 3: 19.

³¹ . Peter 2, 2: 9.

³² . Tsin, Henri; Xristiyan Teologiyası; səh 325-326.

“imkani-əşrəf”³³ əqli qaydasına əsasən bərzəxin mövcud olmasının heç bir iradə yoxdur. Bəlkə, bu qaydaya əsasən. belə bir aləmin vücudu lazım və zəruridir.

Maddi aləmin varlıq aləminin vücudlarının silsiləsindən yaranması maddi aləmdən üstün mərtəbədə misal və bərzəx aləminin olmasını tələb edir (diqqət edin).³⁴

Qeyd olunan əqli dəlillərdən əlavə, çoxlu nəqli dəlillər bərzəxin mövcudluğunu təsdiqləyir. Bu haqda ayələr və hədislər çoxdur. Biz bu haqda gələn ayələrdən yalnız birini qeyd edirik.

Nəhayət, (müşriklərdən) birinin ölümü gəlib çatdığı zaman o belə deyər: “Ey Rəbbim! Məni geri (dünyaya) qaytar!

Bəlkə, (indiyə qədər) zay etdiyim ömrüm müqabilində yaxşı bir iş görüm! (Yaxud, bu günə qədər tərk etdiyim imana qayıdıb saleh bir əməl edim!) Xeyr, bu onun dediyi boş (faydasız) bir sözdür. Onların önündə dirilib (haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda) duracaqları günə (qiyamət gününə) qədər maneə (öldükdən sonra qiyamətədek qalacaqları bərzəx aləmi) vardır. (əl-Muminun surəsi\99-100)

2. Qiyamət

Xristiyan dinində Qiyamət məsələsinə toxunmadan öncə “Axır zaman” və “minilliyə inam” məfhumunun izahına toxunmaq qaçılmazdır. Belə ki, “Axır zaman” termini bu dinində Xristiyanlıqda axirəti tanıma formasında mənə tapır. Xristiyanlığın dini lüğətində bu kəlmənin izahı, onların minilliyə etiqad məfhumunun izahı ilə qarışır. buna əsasən Xristiyanlıq teologiyasında bu mənəni izah etmək üçün, öncə minilliyə etiqad məfhumunu izah etmək lazımdır.

Minilliyə inam lüğəti (onun Latıncası “Millennium” və Yunancası “Chili”-dir) bir min il dövrü mənasındadır. Bu nəzəriyyəyə əsasən Məsih (ə) zühur etdikdən sonra İblisə qələə çalacaq və onu əsir edəcək; ondan sonra İlahi mələkutu yaratmaqla min il hökümranlıq edəcək.³⁵

İsa Məsihin qayıdışı Əhdi-Cədidə 300 dəfədən artıq təkrarlanıb və neçə bölüm bütövlükdə bu mövzuya aiddir; beləki onun onuçdə birinə şamil olur.³⁶

³³ Bu fəlsəfi bir qaydadır, mənası “maddə aləmində yaranışlar arasında ən üstün varlığın olmasının mümkünlüyüdür”.

³⁴ Mətləbin mənasının dərk olunması üçün aşağıdakı misaldan istifadə edirik: Bir su çeşmədən axır və onun yolunda kiçik gölməçələr vardır. Belə ki, ikinci gölməçə birincidən aşağı və üçüncüdən yuxarıdadır. Bu halda, üçüncü gölməçənin dolması lazımdır. Vücudlar silsiləsində də, gərək, əvvəl üstün mərtəbəli vücud yaransın, sonra ondan aşağıdakılar meydana gəlsin.

³⁵ . Davidd L. Silis (ed.), Internation Encyclopedia of the Sosial Sciences, “Millenarism.”

³⁶ . Tsin, Henri; Xristiyan Teologiyası; səh 32^y.

Məsih (ə)-ın qayıdışı məələsi, ölülərin qayıdışı məsələsindən ayrı deyil. Həqiqətdə bu məsələ ölülərin qayıdışı məsələsi ilə nəticələnir. Müqəddəs kitabı mütaliə etməklə bu nəticəni əldə edirik ki, Əhdi-Cədidə Əhdi-ətiqdən daha çox ölülərin qayıdışı haqqında söz danışılıb. Əhdi-Cədid müxtəlif ayələrlə qiyamətin başvermə məsələsinə və ölülərin qayıdışına təkid edir. Misal üçün İsa Məsih (ə)-ın dilindən Yəhuda incilində oxuyuruq:

“amin amin sizə deyirəm ki, bir saat gələr... ki, ölülər Allahın oğlunun avaz (səsini) eşidəllər və eşidən hər kəs, dirilər... bundan təəccüblənməyin... bütün qəbirlərdə olanlar, onun avazını eşidib, eşiyyə gələcəklər; yaxşı iş görənlər həyat qiyaməti üçün və pis iş görənlər, mühakimə qiyaməti üçün.”³⁷

Bundan əlavə o həzrət qiyaməti inkar edənlərə, onun isbatı üçün Əhdi-Ətiqdən onlara dəlil gətirir:

“... amma ölülərin qayıdışı haqqında, səmavi kitabda oxumamısınız ki, Allah buyurur: mənəm İbrahimin, İshaqın və Yəqubun Allahı? Bəs Allah, ölülərin Allahı deyil; bəlkə dirilərin Allahıdır.”³⁸

Polos da Korinflilərə olan yazısında məadın inkarını, məsihilrin imanının puçluğuna bəraət sayır:

“... bizim elan etdiyimiz müjdə, Məsihin ölümündən sonra dirilmədirsə, bəs sizlərdən bəziləri necə iddia edə bilərsiniz ki, Qiyamət yoxdur? Ölülərin dirilməsi olmasa demək Məsih də dirilməyib və əgər Məsih dirilməmiş olsa, həm bizim müjdəmiz əbəsdir, həm də sizin imanınız. Allah Məsihi dirildidir dediyimizdə, ölülərin dirilməsi doğru olmasa, Allah haqqında yalandan şəhadət vermişik; çünki əgər ölülər dirilməsə, Məsih dəqəti şəkildə dirilməyib və ...”.³⁹

Qeyd olunan ayələrdən əlavə, Əhdi-Cədidə ölülərin qayıdışı və Qiyamət haqqında danışan başqa mühüm ayələr də var.iz burada məsələ çox uzanmasın deyə onların hamısını gətirmirik. Misal üçün; 1 Salonikilərə, 2 Korinflilərə və Yəhudaya müraciət etmək olar.⁴⁰

Müqəddəs islam dini də “Məad”ın vacibliyini nəqli və əqli yolla isbat edərək, onun vacibliyini və zəruriliyini bəyan edir.

³⁷ . Yəhuda 5: 25-29 və 6: 39, 40, 44, 45 və 11: 24-25.

³⁸ . Matta 22: 31-32 və 22: 23.

³⁹ . 1 korinflilərə 15: 12-17.

⁴⁰ . 2 korinflilərə 5: 1-10 və Salonikilərə 4: 13:16 və Yəhuda 20: 4-6.

“Məad”ı birinci yolla (nəqli) isbat etmək üçün Qurani-kərimin “ məad” və “onun vacibliyi” haqda nazil olmuş ayələrinə müraciət etməyimiz kifayətdir. Biz burada “məad”ı və ölürlərin yenidən dirilməsini Quran vasitəsi ilə isbat etmək üçün, iki ayə gətirməklə kifayətlənirik.

Quranın “məad” məsələsinə dəlalət edən ayələrinin sayı iki minə yaxındır. Onlardan ikisi bu aşağıda gələn ayələrdir:

(Ya Peyğəmbərim!) Səndən: “O (bizi qorxutduğun əzab və ya qiyamət günü) doğrudurmu?” – deyər xəbər alacaqlar. Onlara belə cavab ver: “Rəbbimə and olsun ki, o doğrudur. Siz ondan canınızı qurtara bilməzsiz!” (Yunus surəsi\53)

(Ayələrimizi) inkar edənlər: “Qiyamət bizə gəlməyəcəkdir!” – dedilər. (Ya

Peyğəmbər! Sən onlara) de: “Xeyr, qeybi bilən Rəbbimə and olsun ki, qiyamət sizə gələcəkdir. Nə göylərdə, nə də yerdə zərrə qədər bir şey Ondan gizli qalmaz. Bundan kiçik, yaxud böyük elə bir şey yoxdur ki, açıq-aydın kitabda (ləvhi-məhfuzda) olmasın!” (Səba surəsi\3)

İzah: Qeyd olunduğu kimi, ayənin birinci hissəsində müxtəlif ədatlarla (Bəla və Rəbbi, Lam və Nuni-təkid) “məad”ın və qiyamətin vacibliyi bəyan olundu. Ayənin ikinci hissəsində isə “qiyamətdə insanların bəzi əməllərinin gizli qalması və Allahın hansı ruhun hansı bədənə aid olmasını bilməməsi mümkündürmü? və....”- bu kimi şübhələrə cavab verilir və qeyd olunur ki, heç bir şey Allaha gizli qalmayacaq. Hər şey dəqiqliklə yerinə yetiriləcək.

“Məad”ın vacibliyini bəyan edən ayələrdən əlavə, başqa ayələrin vasitəsi ilə “məad”ın vacibliyini iki əqli dəlil və arqumentlə isbat etmək mümkündür.

Bu dəlillər Allahın iki sifətinə söykənir:

A) İlahi hikmət. B) İlahi ədalət.

3-1. Qiyamətin başvermə zamanı və əlamətləri

Öncə vurğulandığı kimi Qiyamətin başverməsi İsa Məsih (ə)-ın zühuru və dünyanın sonu ilə birgə olacaq və Allahdan başqa heçkəs onun başvermə zamanından xəbərdar deyil və onun başverməsi birdən olacaq. Buna baxmayaraq Müqəddəs kitabda onun başvermə əlamətləri vurğulanıb. 41 Matta incilində qiyamətin başvermə əlamətlərindən bunlar sadalanıb: günəşin qaralması, ay öz işığını itirməsi, ulduzların göydən yerə tökülməsi və yeri saxlayan güclərin lərzəyə

⁴¹ . Yəhuda 20: 13-15.

gəlməsi. Bundan sonra Məsih Tanrının seçdiklərini dünyanın dörd tərəfindən yığmaq üçün göyün buludlarına minən halda gələr.⁴²

Müqəddəs islm dininin təlimlərinə əsasən Qiyamətin vaxtı heç kimə məlum deyil. Yəni, qeybi hadisələrdəndir ki, onun elmi Allahın yanındadır . Quranda da bu məsələyə çox toxunulmuşdur. Bu haqda Quranda buyrulur:

(Ya Rəsulum!) Səndən saat (qiyamət günü) haqqında soruşarlar ki, nə vaxt qopacaq? De: “O ancaq Rəbbimə məlumdur. (Qiyamətin) qopacağı vaxtı Allahdan başqa heç kəs bilə bilməz. Göylərdə və yerdə (Allahdan qeyri) bir kimsənin onu bilməsi çətindir. O sizlərə ancaq qəflətən gələr!” Sən onun haqqında bir şey bilirsənmiş kimi onlar (səndən) ısrarla soruşarlar. De: “O ancaq Allah dərgahında məlumdur, lakin insanların əksəriyyəti (bunu) bilməz!” (əl-Əraf surəsi\187)

Ölümdən sonrakı həyat bizə həm aydın olmadığı, həm də onun xüsusiyyətləri maddi şeylərlə dərk olunmadığından, axirəti yalnız Quran və hədislərdə gəlmiş xüsusiyyətlərlə tanımaq mümkündür. Bizim axirətin dərkindəki vəziyyətimizin misalı bu dünyada ana bətnindəki körpəyə bənzəyir. Onun bu dünyadan heç bir xəbəri və məlumatı yoxdur. Belə bir halda biz bu dünyanı xüsusiyyət və qəribə hadisələrini həmin körpəyə nə qədər izah etsək də, o dediklərimizin həqiqətini dək edə bilməyəcək.

Qurani-Kərimin müxtəlif ayələrində qiyamət üçün qəribə əlamətlər qeyd olunmuşdur:

Göz (heyrdən) bərələcəyi; Ay tutulacağı; Günəşlə ay birləşəcəyi (hər ikisinin qərbdən çıxacağı, nurunun gedəcəyi) zaman (əl-Qiyamə surəsi\7-9) Sizə vəd edilən (qiyamət) mütləq vaxt olacaqdır! Ulduzlar sönəcəyi; Göy yarılaçağı; Dağlar parça-parça olub dağılaçağı (toz kimi havada uçaçağı zaman); (əl-Mursəlat surəsi\7-10)

Sur çalınacağı gün (qəbirlərinizdən çıxıb) dəstə-dəstə (məhşərə) gələcəksiniz.

(O gün) göy qapı-qapı (mələklərin yerə enməsi üçün göydə yarıqlar) açılacaqdır.

Dağlar yerindən qopardılıb (havada toz kimi uçaraq) ilğıma dönəcəkdir. (ən-Nəbə surəsi\18-20) Günəş (əmmamə kimi) sarınıb büküləcəyi (sönəcəyi) zaman; Ulduzlar (göydən qopub yağış dənələri kimi yerə) səpələnəcəyi zaman; Dağlar yerindən qopardılacağı (toz kimi havada uçaçağı) zaman; (ət-Təkvir surəsi\1-3) Göy parçalanacağı zaman;

⁴² . Matta 24: 29-31 və Mark 13: 24-27.

Ulduzlar dağılıb səpələnəcəyi zaman; Dənizlər (qaynayıb bir-birinə) qarışacağı zaman; (əl-İnfitar surəsi\1-3)

(Yadda saxla! Qiyamət günü) elə bir gündür ki, Yer (yer kürəsi) başqa bir yerlə, göylər də başqa göylərlə əvəz olunacaq (Yer dəyişib başqa cür yer, göylər də başqa cür göylər olacaq; onların mahiyyəti, şəkli o qədər dəyişəcək ki, tanınmaz hala düşəcəklər)... (İbrahim surəsi\48)

Göyü kitab səhifəsi kimi büküb qatlayacağımız günü (qiyamət gününü) yadınıza salın... (əl-Ənbiya surəsi\104)

... Qiyamət günü yer bütünlüklə Onun ovqunun içində olacaq, göylər isə Onun sağ əli ilə büküləcəkdir (yerin də, göyün də hökmü ancaq Allahın əlindədir, bütün kainat Allahın qüdrətinə tabedir)... (əz-Zumər surəsi\67)

Qeyd olunan Quran ayələrindən belə nəticə alırıq ki, axirət aləminin varlıqları bu dünyadan fərqli olacaq. Axirətdə böyük dəyişikliklər və qərribə hadisələr olacaq. Amma axirətdəki varlıqların həqiqətini ağılınızın naqisliyinə görə dərk edə bilmirik.

3-2. Surun çalınması

Xristianların inancında surun çalınması qiyamətin başlama əlamətlərindəndir. Sur bir tərəfi deşilmiş buynuzdur ki, bayramlarda və döyüşlərdə ondan şeypur olaraq istifadə edirdilər.

Sur iki dəfə çalınar: biri məsihin qayıdışı zamanı, digəri isə Qiyamət baş verdikdə. Onun çalınması ilə ölümlər diriləcəklər. Matta İncilində deyilir:

“şeypur uca səslə sələndililəcək və o seçilmişləri dünyanın dörd guşəsindən toplamaq üçün, mələkləri göndərər”.⁴³

Surun çalınması ilə Qiyamətin arasındakı bağlılıq haqda Korinflilər birinci yazıda oxuyuruq:

“Axır zamanda şeypur səmadan sələndiriləndə, bir anda, bir göz qırpımında,

İslam dininin səmavi təlimlərinə əsasən Qiyamətdə əvvəl, yaxud qiyamətlə eyni zamanda baş verən hadisələrdən biri “surun üfürülməsi”dir.

“Sur” lüğətdə şeypura oxşar bir alətdir ki, ona üfürür və mühüm hadisələrin baş verməsini elan edirlər.

⁴³ . Matta 24: 31.

Quran ayələrində istifadə olunur ki, surun üfürülməsi iki dəfə baş verəcək: Birinci üfürmədə bütün varlıqlar öləcək. Bəzi hədislərdə nəql olunur ki, bütün varlıq öləcək. Sonda İsrailin də canı Allahın qüdrəti ilə alınacaq. Bəzi hədislərdə birinci üfürmə haqda belə gəlmişdir. Bu vaxt insanların çoxu küçə və bazarlarda alış-veriş və gündəlik işləri ilə məşğul olacaq. Birdən hamı ölümə üzləşəcək. Bu vaxt onlar vəsiyyəət edə və ailə üzvləri və qohumları ilə görüşə bilməyəcəklər. Bu halda ölüm onları haqlayacaq. Quranda bu haqda buyrulur:

Onlar (küçədə, bazarda) bir-biri ilə çənə-boğaz olarkən özlərini saracaq yalnız bir dəhşətli (tükürpədicisi) səsə (İsrailin surunun birinci dəfə çalınmasına) bənddirlər.

Artıq nə bir vəsiyyəət etməyə iqtidarlardı olar, nə də ailələrinin yanına qayıda bilirlər! (Yasin surəsi\49-50)

İkinci üfürmədə bütün insanlar qəbirlərindən qalxıb Allahın ədalət məhkəməsində hazır olmağa hazırlaşacaqlar. Aşağıdakı ayə bu məsələyə toxunur:

Sur (birinci dəfə) çalınacaq, Allahın göylərdə və yerdə olan istədiyi kimsələrdən (Cəbrail, Mikail, Əzrail və İsraildən, yaxud ərşi daşıyan mələklərdən və ya müsəlman şəhidlərindən) başqa, dərhal hamı yığılıb öləcək. Sonra bir daha çalınan kimi onlar (qəbirlərindən) qalxıb (Allahın əmrinə) müntəzir olacaqlar! (Əz-Zumər surəsi\68)

“Yasin” surəsinin 51-ci ayəsində iki üfürmə haqda buyrulur:

Sur (ikinci dəfə) çalınan kimi (qiyamət günü) qəbirlərindən qalxıb sürətlə Rəbbinin hüzuruna axışacaqlar. (Yasin surəsi\51)

Surun üfürülməsi hökmən baş verəcək hadisələrdən olsa da, onun necəliyi və incəlikləri qeybi məsələlərdəndir. Ona görə də bizə məlum deyil.

3-3. Son mühakimə

Qayıdırdan sonrakı mühüm hadisələrdən biri, sonuncu mühakimədir ki, normal və ümumi bir məsələ olacaq. Bu inanca əsasən ölümlər gördükləri işlər əsasında mühakimə olunmaq üçün diricəklər. Əhdi-Cədidə dəfələrcə bu mühakiməyə işarə olunub. Matta İncilində gəlib:

“mən öz mələklərimlə atamın əzəmətində gələcəm və hər kəsi əmələri üzündən mühakimə edəcəm.”⁴⁴

⁴⁴ . Matta 27: 16.

Piter Afinada elan etdi ki, Allah öz seçdiyi şəxsin vasitəsi ilə dünyanı ədalət və insafla mühakimə edəcəyi günü müəyyənləşdirib.⁴⁵ Yenə o bildirib ki, Tanrı bizləri mühakimə etməsi üçün gərək bir gün onun mühakimə taxtı önündə dayanaq.⁴⁶

İslamdinin təlimlərinə əsasən Qiyamətin digər hadisələrindən biri budur ki, o gün bütün ölü cin və insanlar⁴⁷ cəm olarlar.

Qiyamətdə yalnız əməllər hesab ediləcək. Orada təklif olmayacaq

Buna görə də Quranda qiyamət haqda “yavmud-din” və “yavmul-hesab” təbirləri işlənmişdir.

Onlar (səndən istehza ilə) haqq-hesab gününün nə vaxt olacağını soruşarlar.

O gün onlara cəhənnəm odunda əzab veriləcəkdir. (əz-Zariyat surəsi\12-13)

Haqq-hesab günü üçün (axirətdə) vəd olunduğunuz (nemətlər) bunlardır. (Sad surəsi\53)

Başqa bir ayədə həzrət Musanın (ə) dilindən belə buyurulur:

Musa (Firon və Bəni israil qarşısında) dedi: “Mən haqq-hesab gününə inanmayan hər bir təkəbbür sahibindən həm mənim Rəbbim, həm də sizin Rəbbiniz olan Allaha pənah aparıram!” (əl-Mumin surəsi\27)

Quran ayələrinə əsasən, qiyamət günü hesab-kitabda heç kimə zülm olunmayacaq. Ən kiçik haqq belə tapdalanmayacaq. Hər bir şəxs öz əməlinin nəticəsini alacaq:

Bu gün heç kəsə heç bir haqsızlıq edilməyəcəkdir. Siz ancaq etdiyiniz əməllərin cəzasını çəkəcəksiniz! (Yasin surəsi\54)

Biz qiyamət günü üçün ədalət tərəzişi qurarıq. Heç kəsə əsla haqsızlıq edilməz. Bir xardal dənəsi ağırlığında olsa belə onu (hər hansı bir əməli tərəziyə) gətirərik. Haqq-hesab çəkməyə Biz kifayətik. (əl-Ənbiya surəsi\47)

Yuxarıdakı ayəyə əsasən, qiyamətdəki savab və əzabın bu dünya ilə birbaşa əlaqəsi var. Həqiqətdə, insanın dünyadakı əməli axirətdə bir cism şəklində hazır olur. Buna görə də xüsusən, zülmədən danışmaq mənasızdır.

3-3-1. Mühakimədən məqsəd

⁴⁵ . Həvarilərin İşləri 17: 31; Romalılara 2: 16.

⁴⁶ . Romalılara 14: 10.

⁴⁷ Bəzi hədislərdə gəlmişdir ki, məzlum olmuş heyvanlar və insanları incidən heyvanlar qiyamətdə hazır olarlar və mühakimə olunarlar.

Allah əvvəldən bütün varlıqların durumunu bilir. Sonuncu gün yalnız allahın ədalətli mühakiməsinin aşkarlanması üçün olacaq. Bizim düşüncələr, vicdan və şəxsiyyətimiz aşkara çıxaraq bu mühakimədə şahidlik edəcəklər. Romalıları ikinci yazıda gəlib:

“rəftarları görsədir ki, şəriət qanunları qəlbərində yazılıb və onların vicdanları da bunun doğruluğunu təsdiqləyirlər; çünki düşüncələri ya onları müttəhəm edər ya da ki müdafiə edər. Mən verdim müjdəyə əsasən, Allah İsa Məsihin vasitəsi ilə insanların bütün gizli düşüncə və istəklərini mühakimə edəcəyi gün, bu iş baş tutacaq.”⁴⁸

Müqəddəs islam dininin buyurduğuna əsasən qiyamət şübhəsiz ki, ilahi hakimiyyət və səltənətin təzahürüdür. Quran bu haqda buyurur:

(Allah buyuracaq:) “Bu gün hökm kimindir?” (Heç kəsin qımıldanmağa belə cürəti çatmadığından Allah Özü cavab verəcəkdir:) “Bir olan (heç bir şəriki, bənzəri olmayan), (qüdrətilə hər şeyə) qalib olan Allahındır!” (əl-Mumin surəsi\16)

Ümumiyyətlə, zülm çatışmamazlıq və nöqsandan yaranır. Allah-taala bütün kamal sifətlərinə malik olduğundan, heç vaxt zülm etmir. Ədalətlə hər bir insanın mükafatını verir.

(Qiyamət günü hər kəsin) əməl dəftəri qarşısına qoyulacaq. (Ya Rəsulum! O zaman) günahkarların orada (yazılmış) olanlardan qorxduqlarını görəcəksən. Onlar belə deyəcəklər: “Vay halımıza! Bu necə bir kitab imiş! O Bizim heç bir kiçik və böyük günahımızı gözdən qaçırmadan hamısını sayıb yazmışdır ki!” Onlar (dünyada) etdikləri bütün əməllərin (öz qarşılarında) hazır durduğunu görəcəklər. Rəbbin heç kəsə haqsızlıq etməz! (Hər kəs öz əməlinin cəzasını alacaqdır!) (əl-Kəhf surəsi\49)

3-4. Nameyi-əməl

İnsanlar dəftərlərdə yazılmış əməlləri əsasında mühakimə olunacaqlar. Əhdi-Cədid iki cür dəftər tanıtdırır. Biri möminlərin adı içərisində yazılmış həyat və yaşayış dəftəri⁴⁹ və digəri insanların əməlləri içərisində yazılan dəftər. Hamı bu dəftərlərdə yazılanların əsasında mühakimə ediləcəklər.

⁴⁸ . 2 romalıları 2: 15-16.

⁴⁹ . Yəhuda 21: 27 və 3: 5 və 13: 8.

“və ölüləri kiçik və böyük gördüm ki, taxtın önündə dayanmışdılar; və dəftərləri açdılar. Həyat dəftəri olan digər bir dəftərin ardı ilə açıldı və ölülər mühakimə olundu, onların dəftərlərdə yazılmış əməlləri əsasında.”⁵⁰

Bunlara əsasən insanlar öz yaxşı və pis əməlləri əsasında mühakimə ediləcəklər. İnsanlar etdikləri yaxşı əməllərə görə mükafatlandırılacaqlar və pis əməllərinə görə də cəzalandırılacaqlar.

Müqəddəs islam dininin təlimlərinə əsasən Şübhə olunmayan əqidələrdən biri də, insanın bütün əməllərinin (pis və yaxşı) qeyd olunması və əməl dəftərində yazılmasıdır. Quranda bu haqda buyrulur:

Sizin üstünüzdə gözetçi mələklər –

(Əməllərinizi) yazan və (Allah dərgahında) çox hörmətli olan mələklər vardır.

Onlar sizin nə etdiklərinizi bilirlər. (əl-İnfitar surəsi\10-12)

Dediyi hər sözü (yazmaq üçün) onun yanında hazır durub gözləyən (iki mələk) vardır! (Qaf surəsi\18)

Əlbəttə, əməllərin necə qeyd olunduğu dəqiqliyi ilə bizə məlum deyil. Amma bu işin baş verməsi hədislərə və ayələrə əsasən, qəti bir məsələdir. Quran açıq şəkildə bu haqda buyurur:

Biz hər bir insanın əməlini öz boynundan asar və qiyamət günü (bütün əməllərini) açıq kitab kimi qarşısına qoyarıq.

(Və ona belə deyirik:) “Oxu, kitabını (əməl dəftərini). Bu gün sən haqq-hesab çəkməyə özün-özünə (özün öz əməllərinin şahidi olmağa) kifayətsən!” (əl-İsra surəsi\13-14)

Buna görə dəqiq bilirik ki, bu kitab biz əməllərimizin dərc olunduğu kitabdır. Hərçənd, biz onların çoxunu unutmuşuq. Quran bu haqda buyurur:

Allah onların hamısını dirildəcəyi gün etdikləri əməlləri onlara xəbər verəcəkdir. Allah (onların əməllərini bir-bir) sayıb yazmış, onlar isə (etdiklərini) unutmuşlar. Allah hər bir şeyə şahiddir! (əl-Mücadələ surəsi\6)

Ayələrdən istifadə olunur ki, əməl dəftərinin şahid olması hamı üçün eyni deyil. Bəlkə, bəziləri əməl dəftərini görəndə sevinir və başqalarını da onu oxumağa dəvət edir. Amma bəziləri isə qəm və iztirabın şiddətindən əməl dəftərini görməməyi arzulayır.

⁵⁰ . yəhuda 20: 12.

3-5. Yeni yaradılış

İnsanların son durumu, onların bu dünyadan köçməsi və yeni yaradılışın aşkar olması ilə qabaqlanıb. Matta öz incilində yeni dünyadan danışır.⁵¹ İbranilərə olan yazıda gəlib ki, büdrəyən varlıqlar aradan gedəcək amma kökü və əsası möhkəm varlıqlar, həmişəyaşar olacaqlar.⁵² Piter deyir: “tanrının verdiyi sözə əsasən ədalətin sakin olacağı yeni göylərin və yerin intizarındayıq.”⁵³ Yəhuda deyir: “və gördüm bir yeni göy və bir yeni yer; çünki birinci göy və birinci yer köçdü və dərya atırıq yoxdur.”⁵⁴

Yeni yaradılışdan sonra yeni Yerusəlim səmədan Tanrı tərəfdən, əri üçün bəzənmiş və hazırlanmış bir gəlin kimi aşağı enər və Allah evi olaraq insanlar arasında yerləşər; bir halda ki, Tanrının onda xeyməsi var və bir taxtüzərində əyləşibdir.⁵⁵

Bu şəhər üşşə kimi saf və şəffafdır və küçələri xalis qızıldan düzəlib. onun müxtəlif cürə bahalı cəvahirlərdən bəzənərək düzəlmiş on iki hündür qapısı var. Bu qapıların hər birinin yuxarısında bir mələk dayanıb və Bəni-İsrailin on iki tayfasının adı onların üzərinə yazılıb Və on iki peyğəmbər adı onlara yazılıb. Şəhərin məbədi yoxdur; çünki məbədi Allahdır. Onun günəşə və aya ehtiyacı yoxdur; çünki Tanrı əzəməti ona işıq saçır. O şəhərin gecəsi yoxdur. Yalnız adları həyat dəftərində yazılanları oraya buraxacaqlar.⁵⁶ Onun ortasından Tanrı taxtından qaynaqlanan həyat çayı axar. Onun hər ətərfinə bir həyat ağacı olar və bir ildə on iki dəfə meyvə gətirər.⁵⁷

Buna əsasən o gündə hər şey təzələnəcək; amma o yaradılışın tam təzə olacağı ya indiki ysradılışın təzələnməsi haqqında fikirlər müxtəlifdir. Bəziləri tam təzə yaradılışa inanaraq, Piterin ikinci yazısına istinad edirlər⁵⁸ amma indiki yaradılışın təzələnəcəyinə inanan digər qrup İbranilərə istinad edirlər.⁵⁹

Qurani-Kərimin Bir sıra ayə və rəvayətlərinə əsasən, axirətdə nizam-intizam dünyadakından fərqlidir. O dünyada dünyanın şəkli və keyfiyyəti dəyişəcək və bu dünyanın nizam-intizamı əvəz olunacaq. Quranda qeyd olunur ki, qiyamətdən əvvəl və ya onunla eyni vaxtda şiddət və dəhşətli bir zəlzələ baş verəcək. Bu zəlzələnin təsirindən hər şey dağılacaq, dağlar toz halına düşəcək və zərrələri

⁵¹ . Matta 19: 28.

⁵² . İbranilərə 12: 27.

⁵³ . 2 Piter 3: 13.

⁵⁴ . Yəhuda 21: 1.

⁵⁵ . Yəhuda 21: 2-3.

⁵⁶ . Yəhuda 21: 12-27.

⁵⁷ . Yəhuda 22: 13.

⁵⁸ . 2 Piter 3: 13.

⁵⁹ . İbranilər 12: 26-28.

fəzaya yayılacaq, yer öz daxilindəkini çölə tökəcək və bütün aləmi qərribə titrəyis bürüyəcək.

Bəzi ayələrdə yer haqda “dəkk” təbiri istifadə olunmuşdur. Bunun mənası əzilməyin son həddi və xırdalanmaq və məhv olmağa yaxındır.

Quranda göylər və dağlar haqda buyurulur:

O gün göy göyərmiş mis kimi olacaq; Dağlar da didilmiş (rəngbərəng) yun kimi olacaqdır. (əl-Məaric surəsi\8-9) O gün... Dağlar didilmiş yun kimi olacaqdır! (əl-Qariə surəsi\4-5) O gün göy hərəkətə gəlib fırlanacaq (çalxalanacaq), Dağlar yerindən qopub (havada toz kimi) oynayacaqdır. (ət-Tur surəsi\9-10)

3-6. Şəfaət

Şəfaət haqqı əda olunmayan tərəfdən, bağışlanma diləmək anlamınadır. Bu da Tanrı ilə xatakar insanın arasında bir şəxsin vasitəçiliyi ilə baş tutur. Rumlulara olan yazıda oxuyuruq:

“və həmçinin ruh da bizim zəifliyimizə yardım edər; çünki dua edəcəyimizi gərəkən şəkildə bilmirik, lakin ruhun özü bizim üçün şəfaət edər, aşkarlanmağı mümkün olmayan nalələrə xatir və o ki, qəlbləri yoxlayandır, düşüncəni bilir; çünki o müqəddəslər üçün Tanrının istəyi əsasında şəfaət edər.”⁶⁰

Müqəddəs kitabın ayələrinin təfsirçiləri “ruhun özü bizim üçün şəfaət edər” ayəsinin təfsirində deyirlər: bu ayədən məqsəd, müqəddəs ruhun əzəmətinin bizim qəlbimizə hakim olmasıdır ki, bizi örgədir və hidayət edir ki, Cənabı-Haqqın bizlərdən şəfaətçi vasitəsi ilə qəbul edəcəyi müqəddəs duyğuları tapmağa o yolla güc tapacaq.⁶¹

Müqəddəs Kitab Məsihin qurbanlığını və şəfaətin xatırladaraq deyir:

“tanrı ilə xalq arasında İsa Məsih adında bir insan var ki, canı bütün bəşəriyyətə fəda etdi ki, bu işlə Allahı və insanı bu işlə barışdırsın.”⁶²

Xristiyanlar bu inancadadırlar ki, İsa Məsihin şəfaətinə malik olduqları üçün heç bir şəkildə başqa bir şəxsin şəfaətinə ehtiyacları olmayacaq.⁶³

İslam teologiyasında şəfaət məsələsi aşkar inanclardan biridir. Şəfaət “şəf” شفع maddəsindən olub lüğətdə “bir şeylə cütləşmək” və “uyğunlaşmaq” mənasınıdır.

⁶⁰ . Romalılara 8: 26-27.

⁶¹ . Mister Haks, Müqəddəs Kitabın lüğəti, səh 525.

⁶² . 1 Timoteyə 2: 5-6.

⁶³ . Mister Haks, Müqəddəs Kitabın lüğəti, səh 525.

Terminologiyada isə “şəfaət” bir şəxsdən “zərəri dəf etmək üçün vasitə olmaq” və ona “mənfəət yetirmək” mənasınıdır. Vasitə olmağın üç tərəfi var:

Şəfaət edən; B) Şəfaət olunan; C) Şəfaəti qəbul edən.

Şəriətdə “şəfaət” sözü bir şəxsin Allah yanında başqasının bağışlanmasını istəməsi və ya günahının təsirinin götürülməsi və ya azaldılması haqda xahiş etməsi mənasında işlənir. Bu vaxt günahkar “şəfaət olunan” , Allah-taala isə “şəfaəti qəbul edən” sayılır.

“Şəfaət” qeyd olunan mənə ilə dinin yəqin olunan məsələlərindəndir. Bu haqda çoxlu Quran ayələrindən əlavə, şiə və sünni mənbələrində peyğəmbərdən (s) çoxlu hədislər nəql olunmuşdur. Demək olar ki, “şəfaət” haqda bütün imamlardan da hədislər nəql olunmuşdur. Bu hədislər də “şəfaət” haqdakı bütün şəkk-şübhələri aradan aparır.

3-7. Cənnət, onun özəllikləri və nemətləri

Müqəddəs Kitabın lüğətində gəlib ki, fərdovs bütün bağlara deyilir; amma Əhdi-Cədidə ondan məqd, gözəl əməl sahiblərinin və möminlərin ond əbədi həyata yetişdikiləri elə həmişə cənnətdir. Onların cənnətdə yaşayış və həyat ağacından yemək ixtiyarları olacaq.⁶⁴ Incillərdə dəfələrcə cəhənnəmin adı çəkilib; amma cənnət və onun nemətləri haqda az danışılıb və daha çox “əbədi həyat” təbiri ilə işlədilib. Lukada gəlib: “onlara dedi: hərən sizə deyirəm, evini ya valideynini ya yoldaşını ya qardaşlarını ya evladlarını Tanrının mələkutu üçün tərk edən hər kəs, bu dünyada neçə bərabərini tapacaq və gələcək ələmdə əbədi həyatı.”⁶⁵ Buna oxşar məsələ Mattada da gəlib.⁶⁶ əbədi həyatın kəlmələri Məsihin ysnındadır⁶⁷ İsa Məsih əbədi həyatı bəxş edəndir və əbədi həyat ondadır ki, şəxs tanrını həqiqi bir və İsa Məsihi onun göndərdiyi kimi qəbul etsin.⁶⁸ Allah hər kəsi əməlləri əsasında cəzalandıracaq; amma yaxşı əməllər vasitəsi ilə dözməklə böyüklük və əbədi həyat axtaranlara, əbədi həyat bəxş edəcək.⁶⁹

Yaxşılardan mükafatı əbədi həyatdır.⁷⁰ Elə bir həyat ki, nəinki təkə tükənməzdir, həm də bu yaşayışın nigəranlıqlarından və nöqsanlarından pak olan kamil bir həyat. O yaşayışın kamilliyi, tanrı ilə birlidə olmadan ləzzət almaqdır ki, əbədi həyatın əsası da elə budur. Yahudada oxuyuruq: “...indi Tanrının çadırı

⁶⁴ . həmin, səh 647 və Luka 23: 43 və Yahuda 2: 7.

⁶⁵ . Luka 18: 29-30.

⁶⁶ . Matta 19: 14.

⁶⁷ . Yahuda 6: 68.

⁶⁸ . Yhuda 17: 2-3.

⁶⁹ . Romalılara 2: 6-7.

⁷⁰ . matta 25: 46.

insanlardır və (Tanrı) onlarla birgə olacaq.”⁷¹ Yenə orada oxuyuruq: “əmin olun ki, hər kəs mənim sözümü eşidsə və məni göndərən Allaha iman gətirsə, əbədi həyata malik olacaq.”⁷² Yenə bu haqda gəlib ki, “mənim atamın istəyi budur ki, oğulu görən və ona iman gətirən hər kəs, əbədi həyat sahibi olar.”⁷³ Həvarilərin İşlərində gəlib ki, əbədi həyata nail olan şəxslər öncədən müəyyən ediləblər.⁷⁴

Cənnət haqqında deyiləsi ilk məsələ budur ki, orada heç bir günah yoxdur və ora bir pak və məsum yaşayış olacaq. Orada olanlar, Bu dünyada Tanrını və onun yaratdıqlarını sevənlər, pak, şərəfli, şücaətli və fədakar şəxslər olacaqlar. Məsihin qanı ilə paklananlar orada yerləşəcəklər. Məstliyin, napaklığın, nifrət və düşmənçiliyin, həsədin, xəstəliyin, xudxahlöğün və puçluğun heç bir forması Orada olmayacaq. Aclıq, susuzluq, ağrı və ağlamaq orada olmayacaq və Tanrı hər cürə ağlamağı, onların gözlərindən siləcək; çünki bunların hamısının səbəbi günahdır. Belə olduğu halda günah olmasa, onun nəticələri də olmayacaq.⁷⁵ Cənnət yaşayışının əsası eşq və sevgi olacaq, özünü unudub digərlərini sevmək, hər şeyi sevən tanrı kimi. Korinflilər birinci yazıda gəldiyi kimi: “üç şey həmişə qalacaq: iman, ümid və məhəbbət. Amma unların hamısından daha böyüyü Tanrının məhəbbətidir.”⁷⁶ Yaşayış orada əbədi olacaq, çünki tanrının möminlərə hədiyyəsi əbədi həyatdır.

Barnabada gəlib:

“cənnət, Tanrı özünün çox böyük ləzzətlərini orada topladığı yerdir. Pak və xoşbəxt insanların ayaqlarını qoyduqları yer belə, o dərəcədə bahalıdır ki, onun bir dirhəmi min dünyadan daha bahalıdır.” Bu həmin o ləzzətdir ki, həzrəti davudun ruhunu Allah öz yanına apararaq özü ilə bir etdikdən sonra, onu Allahın nuru ilə müşahidə etdi. Özünə gəldikdə gözlərini iki əli ilə bağladı və ağlayaraq dedi: “ey mənim gözlərim! Bundan sonra bu dünyaya baxmayın; çünki onun hər şeyi puç və yalandır və dəyərli bir şeyi yoxdur”⁷⁷ və elə Yeşuanın dediyi də bu ləzzətlər haqqındadır. O buyurur: “Tanrı öz dostlarına hazırladığı şeyləri heç bir insanın gözü görməyib və qulağı eşitməyib və heç bir insanın düşüncəsi onu dərk etməyib.”⁷⁸

⁷¹ . Yahuda 21: 3.

⁷² . Yahuda 5: 24.

⁷³ . Yahuda 6: 40 və 47.

⁷⁴ . Həvarilərin İşləri 13: 48.

⁷⁵ Yahuda 21: 4.

⁷⁶ . 1 Korinflilərə 13: 13.

⁷⁷ . Barnaba incili, 169 səh 91.

⁷⁸ . həmin , 169 səh 92.

Cənnətdən dörd çay axar. Biri baldan peyğəmbərlərə, biri süddən günahsız uşaqlara, üçüncüsü şərabdan qocalara və dördüncüsü yağdan bütün möminlərə.⁷⁹

Buna əsasən cənnət Allah dostlarının və bəndələrinin yeridir ki, orada etdikləri yaxşı əməllər sayəsində maddi yaşayışın çətinliklərindən uzaq olaraq böyük şadlıq içində olacaqlar və heç bir gözün görmədiyi və barəsində heç bir qulağın eşitmədiyi və heç bir şəxsin ağına gəlmyən nemətlərdən qidalanacaqlar. Oradakılar Allahı kamil şəkildə tanıyacaqlar ki, bu məslənin özü oradakı ləzzəti neçə dəfə artıracaq və oraya daxil olanların əbədi yeri oalcaq cənnət.

Quran müxtəlif təbirlər ilə cənnət və onun əhlini vəsf etmişdir. Bəzən onun asimani ləzzətlərini, bəzən isə gözəlliklərini və mənəvi ləzzətlərini bəyan edir. İndi gəlin Quranın kəlamlarına qulaq asa. Görək Quran cənnət və onun əhlini necə təsvir edir. Quran buyurur:

“Salehlər və iman gətirənlərin işıqlı gələcəyi və gözəl aqibəti var. Həqiqi nicat onlarındır. ⁸⁰ Həqiqətən, o, Allahın doğru və möhkəm vədəsidir. Onların aqibəti ilahi hidayət nurundan bəhrələnməkdir⁸¹. İlahi cənnətdən gözəl aqibət və Rəbbin rizvanından gözəl yer varmı⁸². Elə bir yer ki, orda Allahın rəhmət çayları axır⁸³. Cürbəcür cənnət meyvələri insanların ixtiyarındadır. Orada çoxlu yaşıl bağlar vardır⁸⁴. Gözəl simalı cənnət huriləri, kənzilər və qullar möminlərə və salehlərə xidmət edirlər. Gözəl qablarda ləzzətli qidalar cənnət əhlinə veriləcək⁸⁵. Bəli, cənnət əhli gözəl içkilər və yeməklərdən istifadə edəcək və Allahın rəhmət və feyz çeşmələrindən bəhrələnəcəklər. Onlar aramlıqla yaşayacaqlar. Allah da bu qonaqlardan çox razı və şaddır və onları geniş süfrədən istifadə etməyə çağırır.”⁸⁶

Onların paltarları çox gözəl və qiymətlidir və cürbəcür cəvahirilərlə bəzədilib⁸⁷. Onlar cənnətdə heç vaxt pis söz deməz və boş və günah söz eşitməzlər. Onların sözləri yalnız Allahın həmd-sənası və təhsib-təqdisidir⁸⁸. Cənnət əhli yumşaq və rahat taxtlara söykəndiyi və bir-birinin yanında rahat əyləşdikləri halda, istədikləri şeylər onların ixtiyarına veriləcək və Allah onların bütün istədiklərini yerinə yetirəcək⁸⁹.

⁷⁹ . Aştıyani, Cəlaluddin; xristiyan dinində bir araşdırma, səh 354.

⁸⁰ Nəbə 31 ayənin ərcəsini yaz. Mütəffifin 22, Sad 49.

⁸¹ Yunis 9, Məryəm 61, Ənbiya 103, Zümər 20.

⁸² Fəcr 29-30, Tur 17, Əl-haqqə 22, Tövbə 72.

⁸³ Nəhl 31.

⁸⁴ Vəqiə 20, Vəqiə 28-30, Sad 51.

⁸⁵ Vəqiə 17-23, Səffat 43-49, Ərrəhman 72-74.

⁸⁶ Hicr 45-46, Dəhr 5-6, 17-21, Mütəffifin 25-28, Əlhaqqə 24, Nəbə 36.

⁸⁷ Dəhr 18-19,

⁸⁸ Yunis 10, Vəqiə 25-26.

⁸⁹ Vəqiə 15-21, Tur 20-22, Məryəm 62.

Cənnət əhli bütün nemətlərdən istifadə etməklə yanaşı heç vaxt bu nemətlərin Allah tərəfindən olduğunu unutmur. Onlar bilirlər ki, Allah-taala onları bu nemətlərdən istifadə etməyə imkan yaradıb. Buna görə də, onlar heç vaxt qəmlənmirlər. Onlar bu nemətlərin şükrünü yerinə yetirməyin vacibliyini unutmurlar⁹⁰.

Bütün bunlar yaxşı əməllərin və həqiqi imanın nəticəsidir. O kəslərin aqibəti ki, onlar təqvalı olmuş, Allaha bəndəlik etmiş, ilahi əmrlərə tabe olmuş və bu yolda bütün dünyəvi çətinlik və əzablara dözmüşlər⁹¹. Bəli, bunlar o şəxslərdir ki, qiyamət günü mələklər onarla görüşəndə deyərlər: “Bu həmin gündür ki, ona vədə verilmişdir.” və Allah da onlara xoş gəldin deyəcək və onları bu aqibətə görə təbrik edəcək⁹².

3-8. Cəhənnəm və onun əzab növləri

Müqəddəs Kitabın lüğətində yazılana əsasən, Cəhənnəm Əhdi-Cədidə “Haviyə” adı ilə gəlib. Bu kəlmə Əhdi-Cədidin bəzi yerlərində dibi gönməyən və sonsuz quyu anlamındadır; məsələn Yahudada oxuyuruq: “o şeytanı götürərək zincirlədi və min il müddətinə sonsuz quyuya atdı.”⁹³ Kefar Nahum şəhəri haqda yazılıb: “cəhənnəmə başı aşağı düşəcəksən”.⁹⁴

Bu təbirdən məqsəd budur ki, yüksək məqama ucaldıqdan sonra, haviy kimi unuduran bir yerdə basdırılacaq və unudurulacaq. Bəzi yerlərdə də ondan məqsəd, ruhların ölümdən sonrakı yeridir ki, Məsih müvəqqəti olaraq orada yerləşib⁹⁵ və orada “tutulmuşa” nəsihət etdi⁹⁶ və Bəzən də məqsəd yalnız qəbrdir⁹⁷ və məqsəd əzab məkanı olduğunda cəhənnəm termini ilə qeyd olunub.⁹⁸ Qiyamət günü əzaba məhkum edilənlər buraya gətiriləcəklər;⁹⁹ itaətdən boyun qaşıran mələklər də oradadırlar.¹⁰⁰ Oranın odu heç vaxt sönməyəcək və əzabda olan insanların qurdları heç zaman ölməyəcək.¹⁰¹ Cəhənnəm, günahkarların çox ağlamaqdan dişlərini dişlərinə sıxdıqları qaranlıq yerdir. Əhdi-Cədidə cəhənnəm əzab yeridir; Matta incilində gəldiyi kimi: cismi və canı, hər ikisini cəhənnəmdə

⁹⁰ Məryəm 61, Mütəffifin 22-24, Əraf 43, Nəbə 36, Ali-İmran 170.

⁹¹ Yunis 9, Həcc 45, Sad 45, Məryəm 63, Dəhr 12.

⁹² Ənbiya 103, Əlhaqqə 24.

⁹³ .Yahuda 9: 1, 1 və 20: 3.

⁹⁴ . Matta 11: 23 və Luka 10: 15.

⁹⁵ . Həvarilərin İşləri 2: 27.

⁹⁶ . 1 Piter 3: 19.

⁹⁷ . 1 Korinfilərə 15: 55.

⁹⁸ . Mister Haks, Müqəddəs Kitabın lüğəti, səh 919.

⁹⁹ . Matta 25: 46.

¹⁰⁰ . 2piter 2: 4.

¹⁰¹ . Mister Haks, Müqəddəs Kitabın lüğəti və Mark incili.

məhv etməyə qadir olan kəsdən qorxun.¹⁰² Və ya b uformada gəlib: “dostuna nalayiq söz desən, yerin cəhənnəm odudur.”¹⁰³ O an onun sol tərəfindəkilərə deyəcəklər: “Ey lənətlənmişlər! Buradan gedin və eytan üçün və şeytani ruhlara hazırlanmış əbədi oda daxil olun”.¹⁰⁴

Cəhənnəmdə oddan çaylar axar və günahkarları özünə çəkər. Çirkin qurdları günahkarları çalan qara dərinliklər olar. Günahkar qadınları boğaza qədər batıran çirkin qanal və pis iyili nəcislə dolu yerlər. Kafirləri batıran oddan qaynayan bataqlıqlar... qulyabanılar və canavarlar orada insanlara əza verməklə məşğul olurlar. Günahkarların boynuna odlu zəncirlər asarlar; bəzi vaxtlar da günahkarları buz buzlu dənizdə batırırlar və daha çox ağrı hiss edərək əzaab çəkmək üçün bədənlərini cızarlar.¹⁰⁵

Əhdi-Cədid Cəhənnəm əzabını dörd qismə bölür. Onlar bunlardan ibarətdirlər:

1. Tanrının qəzəbi əzabı: Yahudada bu haqda deyilir:

“hər bir kəs vəhşini və onun simasını pərəstiş etsə və nişanəsini alnında y əlində qəbul etsə, o da Tanrının... qəzəbi şəraından içəcək və müqəddəs mələklərin və quzunun önündə odla cəzalandırılacaq və onların əzab tüstüləri həmişəlik göyə ucalacaq.”¹⁰⁶

2. Od əzabı: Bu haqda da yenə Yahudada oxuyuruq:

“günahkarlar o və kükürd şölələrində cəzalandırılacaqlar.”¹⁰⁷

3. Tanrını görməkdən məhrum olma: Allahı tanımayanlar və İsa Məsih vasitəsi ilə onun nicat planını tanımayanlar, əbədi cəzalandırılacaqlar, və həmişəlik tanrı huzurundan uzaq qalacaqlar. Saloniklilər ikinci yazıda bu haqda belə gəlib:

“Allahı tanımayanlardan və bizim Allahımız İsa Məsin İncilindən itaət etməyənlərdən şölələnən odda intiqam alacaqsınız. Onlar əbədi həlakət qisasına yetişəcəklər, Tanrının huzurundan və gücün əzəmətindən.”¹⁰⁸

4. ikinci ölüm: Yəhudada bu haqda gəlib:

“amma qorxaqlar, imansızlar, xəbislər, qatillər, zinakarlar, cadugərlər, ütpərəstlər və bütün yalançıların payları, oddan yanan dərya olacaq. Budur ikinci ölüm.”¹⁰⁹

¹⁰² . Matta 10: 28.

¹⁰³ . Matta 5: 22.

¹⁰⁴ . Matta 25: 41.

¹⁰⁵ . Aştiyani, Cəlaluddin; xristiyan dinində bir araşdırma, səh 354.

¹⁰⁶ . Yahuda 14: 9-10.

¹⁰⁷ . Yahuda 14: 10 və 21: 8.

¹⁰⁸ . 2 Saloniklilər 1: 8-9.

Bunu vurğulamaq lazımdır ki, günahkarların cəzələrinin dərəcələri var; necə ki, Luka incilində gəlib:

“öz məsuliyyətini bilib ona əməl etməyən, şiddətli şəkildə cəzalandırılacaq; amma biri bilmədən pis iş görsə az cəzalandırılacaq.”¹¹⁰

3-10-6. əzabın əbədiyyəti

Xristiyanlar bu inanırdılar ki, pis insanların düçar olacaqları əzab, əbədi və sonsuzdur. Onlar deyirlər: əzaba daxil olan şəxs həmişəlik olaraq orada qalar; çünki pislərin durumu axirətdə dəyişməz. Onlar bu haqda müxtəlif dini mətnlərə istinad edirlər; Misal olaraq Matta incilində yaxşı və pis insanların aqibəti hədə belə gəlib:

“və onlar (pis insanlar) əbədi əzaba gedəcəklər, amma ədalətli (və yaxşı) insanlar əbədi həyata.”¹¹¹

Salonikililər ikinci yazıda pis insanların haqqında oxuyuruq:

“onlar əbədi həlak olma qisasına yetəcəklər, Tanrının hüzurundan və onun gücünün əzəmətindən.”¹¹²

Xatırladaq ki, xristiyan teoloqlarının bəziləri əbədi əzabı, tanrının ədaləti və rəhməti ilə uyğun saymayaraq ona etiraz ediblər; necə ki, Arigens elan etdi ki, sonunda hamı bağışlanacaq; lakin kilsə Əhdi-Cədidin əzabın əbədiyyəti haqda dediklərinə təkid edərək bu nəzəriyyəyə qarşı çıxdı.¹¹³

əzabın həmişəliyi haqqında Barnaba incilində gəlib:

“bəs bu lənətlənmiş abidədədə, kafirlər həmişəlik qalarlar, əgər dünya taxıl dənələrindən dolsa və bir quş dünyanın sonuna qədər hər yüz ildə bir dənə onlardan götürsə, kafirlər bu müddət başa çatdıqda cənnətə gedə bilsələr, hər an sevinərlər, lakin arzularına çatmazlar; çünki onların işkəncələrinin sonu olmaz. Ona görə ki, bunlar istəmirdilər Tanrının sevgisi üçün öz günahlarına hədd qoysunlar.”¹¹⁴

Bu fəsildə deyilənlərdən belə nəticəldə etmək olur:

¹⁰⁹ . Yəhuda 21: 8.

¹¹⁰ . Luka 12: 47-48.

¹¹¹ . Matta 25: 46.

¹¹² . 2 Salonikililərə 1: 9.

¹¹³ . Aştiyani, Cəlaluddin; xristiyan dinində bir araşdırma, səh 354-355.

¹¹⁴ . Barnaba incili, 136 səh 74.

1. xristiyanlıqda mühqimə günü İsa Məsihin zühuru ilə eynidir. Həmin gün sur çalınar və bütün ölülər qəbirlərdən durarlar və Tanrının ədalət məhkəməsi Məsinhin hakimliyi ilə bərpa olar.

2. Qiyamət günü yaxşı əməl sahibləri cənnətə gedərək orada əbədi həyata qovuşarlar və pis əməl sahibləri, şeytan üçün hazırlamış əbədi oda düşər olarlar.

Qurani-kərim, müxtəlif ayələrdə cəhənnəm və onun əhli haqda söz açmış və onların pis sonluğunu, pis yerini və bədbəxtlərin aqibətini bəyan etmişdir. Biz Quran ayələrinə diqqət etməklə cəhənnəm əhlinin əzabları ilə qısada olsa tanış ola bilərik. Quran cəhənnəm əhli haqda buyurur:

“Cəhənnəm haqqa və həqiqətə təslim olmayanların pis aqibəti və sonluğudur. Onlar Allahın qarşısında küfr bayrağı qaldıranlar və üsyan və tüğyan edənlərdir.”¹¹⁵

Münafıqlar, təkəbbür edənlər, iblislər, zülm edənlər, fitnəkarlar və haqqın qarşısında üsyan edən bütün şəxslər cəhənnəmdən və Allahın əzabından başqa, bir şeyə malik olmayacaqlar¹¹⁶. Həqiqətən, onların yeri nə pis yerdir¹¹⁷. Orada yalnız bir parça atəş və zəncir var. Qaçış yeri də yoxdur¹¹⁸.

Pəşimançılığın da heç bir faydası yoxdur¹¹⁹. Cəhənnəm əhlinin çirkədən və üfunətdən başqa, içkiləri yoxdur. Onlar susuzluqlarını yalnız əridilmiş qurğuşunla yatırırlar. Şəffaf və duru sular və sərin külək heç vaxt onlara çatmaz¹²⁰. Paltarları oddandır¹²¹. O od ki, odunları onların özüdür. O, odda qaldıqca atəş sönmür. Onlar odda yanıb külə döndükdən sonra, yenidən əti və dəriləri yaranır və daim belə yanarlar¹²².

Bəli, bu, Allahın ayələrini təkzib edən və düz yoldan azan cəhənnəm əhlinin aqibətidir. Onlar özləri də bunu etiraf edirlər.¹²³ Onlar Allahın qəzəbinin alovunda yandıqları halda, cəhənnəmin məmurlarından xahiş edirlər ki, Allahdan onların əzablarının azalmasını istəsinlər. Amma bunun heç bir xeyri yoxdur¹²⁴.

¹¹⁵ Nəbə 21-22, Dəhr 3.

¹¹⁶ Nəbə 40, Nəhl 29, Məryəm 68, Cin 15, Bəyyinə 6.

¹¹⁷ Sad 56, İbrahim 29, Buruc 10, Cin 23, Təhrim 9.

¹¹⁸ Möminun 104, Dəhr 3.

¹¹⁹ Möminun 108,

¹²⁰ Nəbə 24-25, Ənam 70.

¹²¹ Həcc 19, İbrahim 50.

¹²² Bəqərə 24, Ali-İmran 10, Cin 15.

¹²³ Möminun 104-107.

¹²⁴ Mömin 49-52.

Bu vaxt cəhənnəm əhli bir-birini ittiham edir və hər kəs başqasını onun azğınlığının səbəbi kimi tanıtdırır. Allahdan istəyir ki, onu azdıranın əzabını çoxaltsın. Allah-taala onların cavabında buyurur: “Sizin günahınız onlardan az deyil. İndi hamının əzabı heçə bərabərdir.”¹²⁵

Qurani-Kərim qiyamətdə xoşbəxtlərin və bədbəxtlərin bir-biri ilə danışma səhnəsini canlandırır:

Cənnət əhli ilahi nemətlərdən bəhrələndiyini və özlərinin gözəl aqibətlərini və Allahın onlar haqdakı vədəsinin reallaşdığını görəndən sonra, öz düşmənlərindən onların vəziyyətlərini soruşurlar ki, bu yolla onları xəbərdar etsinlər ki, cəhənnəm əhli dünyada Allahın vədələrinə və əzablarına etinasız olublar və hər şeyi istehza ediblər. İndi, gərək, özləri hazırladıqları əzabı dadsınlar¹²⁶.

Bəli, möminlər dünyada onları xeyirli işlərə çağırdıqda, onları istehza edirdilər və gülürdülər. Bu günə möminlərin onlara güldüyü və istehza etdiyi gündür¹²⁷. Bu gün cəhənnəmdəkilər zillət, qəm və peşimançılıqla cənnət əhlinə tərəf əl uzadar və onlardan istəyərlər ki, cənnətin gözəl sularından bir qurtum onlara bağışlasınlar¹²⁸. Yaxud, əgər bu iş mümkün deyilsə, azından onlara bir nəzər etsinlər. Bəlkə, bu nəzərin sayəsində əllərinə bir şey keçər və pis vəziyyətləri düzəlsinlər¹²⁹. Əfsuslar olsun ki, indi heç bir işə çarə qılmaq vaxtı deyil və heç bir ümid yeri yoxdur, çünki cənnətdəkilər onlara deyərlər: “Bizim ixtiyarımız yoxdur ki, bizə verilən nemətləri sizin ixtiyarınızda qoyaq. Çünki Allah-taala sizə bu nemətlərdən istifadə etməyi haram buyurub¹³⁰. Artıq sizin üçün nicat yolu yoxdur. Əgər bacararsınızsa, yenidən dünyaya qayıdın və Allaha ibadət və gözəl əməllər etməklə özünüzü xilas edin (amma bunu edə bilməyəcəksiniz).”¹³¹

Bu vaxt münafıq cəhənnəm əhli cənnətdəkiləri yenidən səsləyib nigaran halda soruşarlar: “Məgər, biz dünyada birlikdə deyildik? Biz də sizin kimi ibadət etmirdik?” Cənnət əhli deyərlər: “Dedikləriniz düzdür. Amma siz münafıqlığınızə görə özünüz üçün belə bir pis aqibət hazırladınız və dünyanın zahirinə aldandınız. İndi elə bir çətinliyə düşmüşünüz ki, ondan xilas qeyri-mümkündür.”¹³²

¹²⁵ Əraf 38.

¹²⁶ Əraf 44.

¹²⁷ Mütəffifin 29 və 34.

¹²⁸ Əraf 50.

¹²⁹ Hədid 13.

¹³⁰ Əraf 50.

¹³¹ Hədid 13.

¹³² Hədid 14-15, Ali-İmran 91, Məaric 11-16.

Cənnət əhli də cəhənnəm əhlinin halından daha çox xəbərdar olmaq istəyir və onların belə pis və xoşagəlməz günə düşmələrinin səbəbini bilmək istəyirlər. Ona görə də onlardan soruşurlar: “Siz nə etmişiniz ki, özünüz üçün belə pis aqibət hazırlamısınız?”¹³³ Onlar etdiklərini etiraf edərək, deyirlər: “Biz dünyada namaz qılmırdıq. Yalnız qarınlarımızı doyurmağın fikrində idik. Kasıbları və yoxsulları fikirləşmirdik. Onlara kömək etmirdik. Ömrümüzün dəyərli vaxtlarını puç şeylərlə keçirirdik və həmişə azğınlarla birlikdə idik. Biz dünyada “məad”ı və qiyaməti inkar edirdik və ölümü həyatın sonu bilirdik. Birdən əcəlimiz çatdı və ölüm yaxamızdan yapışdı. Bu vaxt qiyamətə yəqin etdik və qəflət yuxusundan ayıldığımızı. Təəssüflər olsunlar ki, artıq bu ayılmağın heç bir xeyri yoxdur. Bizim heç bir nicat yolumuz da yoxdur. İndi isə Allahın hüsurunda xəcalətli və peşimanıq. Əfsus ki, bizə xeyri olan heç bir yaxşı əməlimiz yoxdur, digər tərəfdən də heç bir şəfaətçinin şəfaəti bizim haqqımızda qəbul deyil.”¹³⁴

İslam və xristianlıq baxımından axirətə inamın ailədəki təsirləri

Məada inamın zəruriliyi

Öncəki fəsillərdəki araşdırmalardan bu nəticəni əldə etdik ki, hər iki səmavi din məada və ona aid məsələlərə inanırlar; bu da onların eyni qaynaqlı olmalarını göstərir. Bunu da vurğulamaq lazımdır ki, məad məsələsi İslam dinində o dərəcədə əhəmiyyətli ki, Quranın tövhiddən sonra ən çox məsələlərini özünə aid edib. Bu da məad məsələsinin İslam dinində fəvqəladə əhəmiyyətli olmasından xəbər verir.

Bu iki səmavi dinin ölümdən sonrakı həyat və məad məsələsi ətrafındakı bütün göstərişlərinə və təkidlərinə baxmayaraq, yenə bu mövzu o cür deyil ki, hamı bu tezliklə və asanlıqla onu qəbul etsin. Xüsusən də, dayaz və maddi baxışlara malik olanlar və adətən, bütün həqiqətləri öz məhdud duyğuları dairəsində axtaranlar heç vaxt məad prinsipinin qəbul edilməsi yükü altına girmirlər.

Bugünkü dövrdə bir çox hadisələrlə üzləşirik ki, insanlar yaşayışın məşəqqət və çətinliyindən azad olmaq üçün dünya zəncirlərindən və bədbəxtçiliklərindən xilas olmaq baxımından intihar və ölümə əl atırlar. Onlar güman edirlər ki, ölümə hər şey sona çataraq yox olur. Ona görə də, özlərini yox etməyə cəhd edirlər.

Digər tərəfdən, görürük ki, indiki dövrdə camaatın əksəriyyəti, xüsusən də, küfr yayılmış məntəqələrdə materialist fikirlərlə yaşayanlar həyatı yalnız naz-nemət içində yaşamaq və nəfsani istəkləri doyuzdurmaqda görürlər və bu yolda bütün

¹³³ Müddəssir 40-42.

¹³⁴ “Müddəssir” 43-47.

azadlıqları və etik şərəfləri ayaqlayır və cəmiyyətin digər fərdlərinin heysiyyət və haqlarına əhəmiyyətsiz yanaşırlar.

Bütün bu sərhəddi aşmalar və ədalətsizliklər bu təfəkkürdən qaynaqlanır ki, hər nə varsa, elə bu dünya həyatındandır. Bu üzdən, insan bacardığı qədər dünya şadlıqlarından və ləzzətlərindən istifadə etməlidir və öz nəfsani istəklərini doyuzdurmaldır.

Yaşadığımız dünyada görürük ki, sırf maddi və səthi baxışlara malik olmaqla və əbədi axirət dünyasını qəbul etməməklə, necə etik dəyərlərin bünövrəsi yıxılıb dağılır və insani şərəfət məhv olur. elə bu üzdən də yaşayış məcrasında insanların xoşbəxtliyi və nəhayət, kamillikləri ilə nəticələnən yolu seçə bilmələri üçün ölümdən sonrakı dünya və məəd məsələsinə inam onların həyatında qaçılmaz olmalıdır. Çünki, o dünyanın olub-olmamasına inam bizim bu dünyadakı rəftar və əməllərimizdə bir başa təsirə malikdir.

Digər təbirlə desək bizim Məada inamımız olmasa, şübhəsiz, bizim yaşayış boyunca və daxili istəklərin çəkişmə məqamındakı seçimimiz, qiyaməti tanıyaraq etdiyimiz seçimlərdən qat-qat fərqli olacaq.

Biz elə bir varlıq ki, mümkündür, hər an və hər bir məxsus zamanda onlarca istək bizdə olsun və həqiqət isə bundan ibarətdir ki, onların hamısına bir-birinin kənarında cavab vermək mümkün deyil. Və hökmən onlar arasından bir və ya bir neçə dənəsini seçmək hüququna malikik. Elə bu yerdə “məada inam” öz rolunu ifa edir və bu seçimin necəliyində öz layiqli təsirini göstərir.

Məəd insan və onun fərdi həyatındakı aşkar təzahürdən əlavə, cəmiyyətə də öz təsirini göstərir və insanların bir-biri ilə olan rəftarını nəzarət altına alaraq tənzimləyir. Həqiqətdə, məəd və axirətdəki mükafat və əzaba inanan bir kəs çox az halda özünə icazə verir ki, digərlərinin ictimai haqlarını tapdalasın və ya hansısa bir şəxsə qarşı zülm etsin, yaxud öz yaşayışı çərçivəsində etnik dəyərlər və insani keyfiyyətlərə əhəmiyyət verməyərək üstündən keçsin. Bunun müqabilində məada inanmayan və hərəkəti istiqamətində əbədi və kamil yoxluq, həmçinin, ölümdən başqa, heç bir maneə görməyən insan aydındır ki, öz istəklərini və şəhvətlərini təmin etmək üçün heç vaxt bir sərhəd tanımır və prinsipcə bu məhdudiyyət üçün heç bir dəlil-sübutla kifayətlənmir. Elə bu üzdən, təkcə öz istəklərini təmin etmək fikirindədir. Baxmayaraq ki, bu iş digərlərinin məhvi və haqlarının tapdalanması ilə nəticələnə bilər. Belə bir cəmiyyətdə “fiziki güc” amilindən başqa, heç bir digər amil insanların təcavüzünün qarşısını ala bilməz. Aydın ki, daxilində məəd və ölümdən sonrakı həyata inam olmayan bir cəmiyyətdə güc sahibləri də, nəinki, təkcə öz hakimiyyət və güclərindən digər insanların ədalətsizlik və

təcavüzkarlığının qarşısını almaq üçün istifadə etmirlər, bəlkə, özləri də insanlara qarşı hədlərini aşaraq onların haqlarını tapdalayır, özbaşınalıq və ədalətsizliyi cəmiyyətdə genişləndirirlər. Belə cəmiyyətlərin nümunəsini indi hal-hazırkı dünyada açıq-aydın müşahidə edir və görürük ki, bir çox yerlərdə o dünyaya inamın olmaması hansı müsibətləri və evlər yıxan bəlaları dünya xalqları üçün yaradıb. Bunun əksi olaraq insan bilsə ki, bu dünyada etdiklərinin savab və cəzasını kamil olaraq o dünyada alacaq, onda, sözsüz ki, öz hərəkət və işlərinə daha çox diqqət edəcək və daxili istəklərini təmin etməkdəki sərhəd və məhdudiyyətlərə də riayət edəcəkdir.

Nəticə

Təbii olaraq bizim mövzumuz burada bizə bu icazəni vermir ki, axirətə inamın insanın fərdi həyatındakı təsirləri ilə yanaşı, insanın ictimai həyatında olan təsirlərini də qələmə ala. O üzdən biz burada müqəddəs İslam və Xrisitiyan dində göstəriləndiyi kimi axirət aləminə inanlılığı təqdirdə, onun insanın fərdi və ailə həyatında nə kimi təsirlər bağışlayacağını sadalayırıq:

1. Axirətə inam yaşayışa mənə verir!

İnsana əzab verən və yaşayışın şirinliyini ondan alan ən mühüm şey, nigarançılıqlardır. Əldən çıxan fərsətlərdən doğrulan narahatçılıq, gələcək və yaşayışın sonu haqqındakı nigarançılıq, dostların, qohumların və mal-mülkün əldən çıxması, və s ... öncədən görülməyən hadisələr haqqındakı narahatçılıq. Bu nigarançılıqların əsas səbəbi adətən yaşayışda məqsəd görməmək və puçluq hiss etmək, insanı taqətdən salan problemlərdə sığınacağıın olmamasını hiss etmək, ölümdən qorxunc təsəvvürün olması, gələcəyə qarşı bədbinlik, dünyanın gələcəyi və fərdi yaşayış haqqındakı qorxudur. Şübhəsiz ki, Axirətə və oradakı rahatlıq və ədalət dolusu əbədi həyata inam, insanın baxışını müsbətə doğru dəyişməklə bu narahatçılıqlara son qoya bilər və insan yaşayışına şirənlik qataraq ona mənə verir.

2. Axirətə inam hər bir ailəyə aram bir həyat vəd edir

Axirətə inamı olmayan bir ailə çox zaman maddi sıxıntılardan əziyyət çəkir. Bəzi ailələr isə maddi sıxıntıları olmasa da doyumsuzluq, hərislik, tamahkarlıqdan əziyyət çəkirlər. Belə olduğu surətdə təbii ki, heç bir şeyə qane olmurlar. Bunun nəticəsində də ailədə aramsızlıq yaranır. Həyatın heç bir dadı-duzu olmur. Belə bir ailə daima ruhi sıxıntılarla çalxalanır. Amma bir ailənin axirətə inanması və ölümü yad etməsi səbəb olur ki, insan bu dünyanın əbədi olmamasını xatırlasın. Həmçinin sahib olduğu həyata qane olsun. Beləliklə də çox böyük bir rifaha sahib olmamasına baxmayaraq, belə ailə yüksək ruhiyyə və aramlıqla gözəl bir həyat

sürər. Necə ki, Əmirəl-möminin Əli (ə) bu barədə buyurur: "Ölümü çox yad edən bir şəxs doyumsuzluq və hərislikdən nicat tapar. Habelə dünya həyatında ehtiyacı olan az bir miqdara razı və qane olar¹³⁵".

3. Axirətə inam ailə üzvlərinin vəzifələrini yerinə gətirməyə təşviq edir

Məsumların (ə) kəlamlarında ailə üzvləri öz öhdələrinə düşən vəzifələri yerinə gətirdikləri zaman axirət nemətləri və mükafatları ilə təqdir olunacaqlarını bilirlər. Bu nemətlər və axirət həyatındakı rahatlığa diqqət etdikləri zaman ailə üzvləri təşviq olurlar ki, bu nemətləri əldə etmək üçün öz ailədəki rəftarlarını islah etsinlər. Nümunə üçün aşağıdakı ayələri zikr edirik ki, insanları öz vəzifələrini yerinə gətirmək üçün təşviq edir və həvəsləndirir.

"O bəndələr ki, ayələrimizə iman gətirib (Bizə) təslim olmuşlar. Siz də, zövcələriniz də sevinc içində cənnətə daxil olun!" (cənnətdə) onlar üçün qızıl təştlər və qədəhlər (yemək-içmək) dolandırılacaqdır. Orada onların ürəkləri istəyən və gözlərini oxşayan hər şey olacaqdır. Siz orada əbədi qalacaqsınız! Bu sizin (dünyada) etdiyiniz (yaxşı) əməllər müqabilində varis olduğunuz cənnətdir! Orada sizin üçün bir çox meyvələr vardır, onlardan yeyəcəksiniz!¹³⁶"

Bu mükafatlar ayədə qeyd olunduğu kimi o şəxslər üçündür ki, ilahi göstərişlərin qarşısında təslim olublar. Allah bəyənən, bir-birləri ilə mehriban olan bir ailəyə sahib olmaq Mütəal Allahın nümunəvi ailə üçün qoyduğu qanunlardandır. Beləliklə, bu qanunlara riayət edən bir ailə axirət günündə sevinc içində cənnətə daxil olub onun gözəl nemətlərindən bəhrələnəcəklər.

Axirətə inam bir ailə üçün müsibət və çətinliklərə səbr etməyi asanlaşdırır

Axirətə inam hər bir ailənin müsibət və çətinliklərini bir növ həll edir. Çünki, dünyada baş verən hadisələr bundan əlavə ki, Allahın hikməti üzündəndir, müsibətlər qarşısındakı hər növ səbrin axirətdə böyük bir mükafatı və savabı olacaq. Elə bu axirət mükafatları və savablarına xatir dünyanın müsibətləri axirətə inanan insanın nəzərində kiçik görsənir. Quranda belə gəlmişdir:

«إِنَّمَا يُؤَفِّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ»

"Yalnız (dünyada Allah yolunda çətinliklərə) səbr edənlərə (axirətdə) saysız-hesabsız mükafat veriləcəkdir!¹³⁷"

¹³⁵ - Nəhcül-bəlağə, h 349

¹³⁶ - Zuxruf / 69-72

¹³⁷ _ Zumər / 10

Beləliklə, axirətə inanan ailə dünya müsibətlərinə və çətinliklərinə səbr edir. Çünki, bilir ki, Mütəal Allah bu səbrin qarşısında onlara saysız-hesabsız mükafat verəcəkdir.

Axirətə inam dünya məhəbbətini ailələrin qəlbindən çıxardır:

Rəvayətlərimizdə dünya məhəbbəti insanın səhvinin başlanğıcı kimi qələmə verilmişdir. Yəni dünya məhəbbətinə sahib olan hər bir insandan hər bir səhvi gözləmək olar. Həmçinin dünya məhəbbəti insanı öz həqiqi səadətindən uzaqlaşdırır. Ailələrdə əgər dünya məhəbbətinə mübtəla olduqları təqdirdə öz həqiqi səadətlərindən uzaqlaşmış olurlar. Nəticədə, həm dünya həm də axirət səadətindən özlərini məhrum edirlər. Amma əksinə, axirətə inanaraq dünya məhəbbətini qəlblərindən çıxardan ailələr öz həqiqi səadətlərini əldə etmiş olurlar. Quran Fironun xanımı Asiyə barədə buyurur:

«... رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ».

"Allah iman gətirənlərə isə Fironun zövcəsini (Asiyə bint Məzahimi) misal çəkdi. O zaman o: "Ey Rəbbim! Mənim üçün Öz dərgahında -cənnətdə bir ev tik. Məni Fironun və onun əməlinə qurtar. Məni zalım qövmədən xilas et!"-demişdi¹³⁸.

Belə bir sual yaranır ki, Fironun zövcəsi nədən o möhtəşəm saraydan, çoxlu var-dövlətdən üz döndərdi? Çünki, o başqa bir yerə göz dikmişdi. Çünki, o həqiqi səadəti dünya malına sahib olmaqda deyil, axirətə inamda görürdü. Elə buna xatir də Mütəal Allah onu bütün möminlərə nümunə kimi göstərdi. Bəli deyə bilərik ki, axirətə inam və behişt sevdası ilə yaşamaq Firon sarayını belə insan üçün zindana çevirir.

Müqəddəs Kitabda deyilir ki, ərlər arvadlarını sevməli və onlara hörmət etməlidirlər. Zəhmət olmasa, (Efeslilərə 5:25—29) ayələrini oxuyun. Ər həmişə arvadı ilə məhəbbətlə davranmalıdır. O, arvadını qorumaq, qeydinə qalması və ona yara vuran heç nə etməməlidir.

Bəs arvadı səhv edəndə ər necə davranmalıdır? Allah ərlərə buyurur: «Arvadlarınızı həmişə sevin və onlarla sərt davranmayın» (Koloslulara 3:19). Ərlər, unutmayın ki, siz də çox səhvlərə yol verirsiniz. Amma Allahın sizin səhvlərinizi bağışlamasını istəyirsinizsə, siz də arvadlarınızı bağışlamalısınız (Məttə 6:12, 14, 15). Ailəsinin xoşbəxt olmağını istəyən ər və arvad bir-birini bağışlamalıdır.

Allah ərhlərə arvadlarının ləyaqətinə hörmətlə yanaşmağı buyurur. Ər arvadının tələbatlarını nəzərə almalıdır. Bu çox ciddi məsələdir. Allah arvadı ilə pis rəftar edən kişinin dualarını eşitmir (1 Butrus 3:7). İnsanı Allahın gözündə ucaldan onun kişi və ya qadın olması deyil, Yaradanına olan məhəbbətidir.

İsa Məsih demişdir ki, ərhlə arvad «iki yox, bir bədəndir» (Məttə 19:6). Onlar bir-birilərinə sədaqətli olmalı və heç vaxt xəyanətə yol verməməlidirlər (Məsəllər 5:15—21; İbrənilərə 13:4). Ərlə arvad cinsi münasibətlərdə bir-birini nəzərə almalıdır, ancaq özlərini düşünməməlidirlər (1 Korinflilərə 7:3—5). Ər İncildə yazılan növbəti prinsipi heç vaxt yaddan çıxartmamalıdır: «Elə bir adam yoxdur ki, öz bədənində nifrət etsin, əksinə, insan öz bədəninin qeydində qalır, onu əzizləyir». Bu o deməkdir ki, ər arvadını sevməli və onu əziz tutmalıdır. Hər bir qadının ən ümdə arzusu odur ki, əri onu sevsin və onunla mehriban davransın (Efeslilərə 5:29).

Kamil xüsusiyyətlərin və əxlaqi fəzilətlərin təzahürü

Axirət aləmində ədalətli və dəqiq hesaba inam, səbəb olur ki, insan bütün işləri görməyə özünü tam azad bilməsin. Bununla da öz həyatında napaklığa tərəf getməsin və İlahi və insani dəyərlərə zidd olan məsələlərə bələşməsin. Nəticə etibarı ilə də əxlaqi fəzilətləri və kamil xüsusiyyətləri özündə təzahür etdirdin.

Haqqı görmə

Axirətdə hakimi Allah olan ədalət məhkəməsinə inam, insanı öz ailə həyatından insaflı və İlahi çərçivələrdən kənara çıxmaqla, tanrının meyarları əsasında davranmağa məcbur edir.

Nəfsani və şəhəvani istəklərinin kontrol edilməsi

nəfsani istəklərinin kontrol edilməsi insanların xüsusi olaraq da cavanların yaşayışının ən önəmli məsələsidir. Cinsi istəklər kontrol edilmədiyi təqdirdə, insanların ailə həyatın nə kimi zərbələri vuracağından heç kəs xəbərsiz deyil. Axirətə və Tanrının əzablarına inam, bu istəyi istər qadın istərsə də kişi cinsində kontrol edə bilər.

Məsuliyyət hissi

Axirətə inamın ailə həyatındakı faydalı təsirlərindən biri, insan öz vücudunun dərinliyində məsuliyyət hiss etməsidir. Beləki, bu inam insanın bütün düşüncə və davranışlarını öz təsiri altına salmaqla onda ailə üzvlərinə qarşı və ailədə dəyərlərin yaranmasına və yaşamasına qarşı məsuliyyət hissi yaradır.

Zülm və ədalətsizlikdən yayınma

Mənafelərin toqquşması insanın ailə həyatının qaçılmaz cəhətlərindəndir. Belə ki, burada güclü və zəif ir yerdə yaşayırlar. Güclülər həmişə istəyirlər ki, hər şey onların olsun. Axirət aləminə və hesaba inam, insanı başqasına zülm etməyə qoymur. Bilmək lazımdır ki, Axirət aləminə inamsızlıq insanların ədalətsizliyinin və zülmkarlığının köklü səbəbidir.

Qəzəbi söndürmək

Əsəb və qəzəb hissi güclülükdə heç də cinsi istəkdən zəif və geri qalan deyil. Bu xüsusiyyət bəzi vaxtlar, insanda intiqam hissini öz zirvəsinə çatdırır; belə ki, hər hansə bir maneəni öz nəfsani istəyi əsasında, önündən qaldırmağa hazır olur. Belə yerdə Tanrı intiqamı və Cəhənnəm əzabından qorxudan başqa heçnə insanların qəzəb alovunu söndürə bilməz. İnsandakı digər nəfsani istəklər də elə bu cürdür; çünki Müqəddəs İslam dinində və Xristiyanlıqda görsədildiyi kimi, Qiyamət qorxulu hadisələrin başverəcəyi yerdir. Buna inann hər bir şəxs çərçivələrdən çıxmaqla, yoluna davam etmək məcburiyyətindədir.

Qaynaqlar

1. Qurani-Kərim
2. Müqəddəs Kitab
3. Nəhcül-bəlağə
4. Amerikalı Ans, Ceymz; Düzgün səmavi elmdə təlim sistemi; 2- ci cild; ABŞ nəşriyyatı; Beyrut; 1890.
5. Tsin, Henri; Xristiyan Teologiyası.
6. Davidd L. Silis (ed.), International Encyclopedia of the Sosial Sciences, "Millenarism."
7. Mister Haks, Müqəddəs Kitabın lüğəti.
8. Aştiani, Cəlaluddin; xristiyan dinində bir araşdırma.
9. Maraqlı hekayələr.
10. Hüseyini Tehrani (r.ə), Seyid Məhəmmədhüseyn; "Məadşünaslıq", 1-ci cild.

11. Hüseyini Tehrani (r.ə), Seyid Məhəmmədhüseyn; “Məadşünaslıq”, 2-ci cild.
12. Təbatəbai Məhəmmədhüseyn; Əlmizan təfsiri, 14-cü cild.
13. Təbatəbai Məhəmmədhüseyn; “Ölümdən sonrakı həyat” məqaləsi.
14. Məclisi, Məhəmməd Baqir; Biharul-ənvar, 3-cü cild; “Mələkul mövt” babı.
15. Məclisi, Məhəmməd Baqir; Biharul-ənvar, 6-cü cild.
16. Məclisi, Məhəmməd Baqir; Biharul-ənvar, 7-cü cild.
17. Məclisi, Məhəmməd Baqir; Biharul-ənvar, 8-cü cild.
18. Məhdi Nəraqi, Mollah Məhəmməd; Camius-səadat, “Həsəd” bəhsi.
19. Mütəhhəri, Mürtəza; İlahi Ədalət.